

**Έλλειψη στέγης - ένα δυναμικό και
πολυπαραγοντικό φαινόμενο που
απαιτεί αξιόπιστα δεδομένα και
καθετοποιημένες παρεμβάσεις εθνικών
πολιτικών για την αντιμετώπισή του:
η περίπτωση δύο ευάλωτων ομάδων**

ΑΘΗΝΑ

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2021

ΣΕΙΡΑ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Έλλειψη στέγης: η περίπτωση δύο ευάλωτων ομάδων

Συγγραφή της έκδοσης

Κ. Μπασκόζου

Στέλεχος Διεύθυνσης Αγοράς Εργασίας και Εργασιακών Σχέσεων, ΕΙΕΑΔ,
k.baskozou@eiead.gr

Υπεύθυνη σειράς

Ο. Καμινιώτη

Ph.D., Διευθύντρια Ανάλυσης Αγοράς Εργασίας και Εργασιακών Σχέσεων, ΕΙΕΑΔ,
o.kaminioti@eiead.gr

Το κείμενο εκφράζει τις απόψεις της συντάκτριας του κειμένου.

Περιεχόμενα αυτής της έκδοσης μπορούν να αναπαραχθούν εν μέρει, εξαιρουμένων των εμπορικών σκοπών, εφόσον υπάρξει ρητή αναφορά στην πηγή. Για την αναπαραγωγή ολόκληρου του εγγράφου απαιτείται προηγούμενη άδεια από το ΕΙΕΑΔ.

ΕΘΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ & ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ

ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ 6-8

11141 ΑΘΗΝΑ

Τηλ.: 210-2120700

e-mail: info@eiead.gr

Ιστοσελίδα: www.eiead.gr

ΣΕΙΡΑ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

No 4

ISBN: 978-960-6725-12-8

Αθήνα, Φεβρουάριος 2021

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα.....	3
Abstract.....	4
Περίληψη.....	4
1. Εισαγωγή.....	5
2. Το πραγματολογικό πλαίσιο της έλλειψης στέγης.....	7
3. Νομοθετικές και άλλες πρωτοβουλίες κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης και το προϋπάρχον κενό δεδομένων για τους αστέγους.....	10
3.1 Προσπάθειες για τη δημιουργία ενός δικτύου κοινωνικής ασφάλειας στην Ελλάδα. 10	
3.2 Διαθέσιμα εθνικά διοικητικά και στατιστικά στοιχεία για τους αστέγους.....	13
4. Το κενό δεδομένων και μελετών σχετικά με την έλλειψη στέγης για ξεχωριστές ομάδες ατόμων.....	15
4.1 Δεδομένα που αφορούν άστεγους με ψυχικά προβλήματα.....	16
4.2 Δεδομένα σχετικά με τα διεμφυλικά άτομα.....	19
5. Προτάσεις σχετικά με τη χάραξη πολιτικής για αστέγους με ψυχικά νοσήματα και τρανς.....	26
5.1 Προτάσεις για άστεγους ανθρώπους με ψυχικά νοσήματα.....	26
5.2 Προτάσεις για τρανς άστεγους.....	28
6. Συμπεράσματα.....	30
Βιβλιογραφικές Αναφορές.....	33
Δημοσιεύματα.....	36

Abstract

The economic crisis, which started in Greece in 2008 and still affects most social and economic parameters, has revealed - among the other dystopias of the Greek state- the lack of a social safety net. Therefore, the phenomenon of homelessness, known for decades in the metropolitan cities of other European countries, has emerged as a new reality in the Greek urban centers. The mobilization of the political leadership, the public services, the researchers and the civil society in recent years have given us access on limited, although important, general statistics about this new phenomenon. Since homelessness is a dynamic and multifaceted phenomenon, it is argued that policy-making for homelessness should not only take a horizontal direction. Instead, policy-making should also take into account the very specific characteristics and needs of each separate group of homeless people. To this end, we will try to investigate realities and truths about two large sections of homeless people: people with mental problems and transgender people. We will do so by synthesizing current research data at both national and European/International level and we will discuss policy proposals for these two groups of people.

Περίληψη

Η οικονομική κρίση, η οποία ξεκίνησε στην Ελλάδα το 2008 και εξακολουθεί να επηρεάζει τις περισσότερες κοινωνικές και οικονομικές παραμέτρους, αποκάλυψε - μεταξύ των άλλων δυστοπιών του ελληνικού κράτους - την έλλειψη ενός δικτύου κοινωνικής ασφάλειας. Το φαινόμενο της έλλειψης στέγης, γνωστό εδώ και δεκαετίες στις μητροπολιτικές πόλεις άλλων ευρωπαϊκών χωρών, αναδύθηκε ως νέα πραγματικότητα και στα ελληνικά αστικά κέντρα. Η κινητοποίηση της πολιτικής ηγεσίας, των δημόσιων υπηρεσιών, των ερευνητών και της κοινωνίας των πολιτών τα τελευταία χρόνια μάς έδωσε πρόσβαση σε περιορισμένες, αν και σημαντικές, γενικές στατιστικές σχετικά με αυτό το νέο φαινόμενο. Δεδομένου ότι η έλλειψη στέγης είναι ένα δυναμικό και πολύπλευρο φαινόμενο, η χάραξη πολιτικής για τους αστέγους δεν πρέπει να έχει μόνο οριζόντια κατεύθυνση αλλά θα πρέπει επίσης να λαμβάνει υπόψη τα πολύ συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες κάθε ξεχωριστής ομάδας άστεγων. Για τον σκοπό αυτό, θα προσπαθήσουμε να διερευνήσουμε τις πραγματικότητες και τις αλήθειες για δύο μεγάλα τμήματα των αστέγων: τα άτομα με ψυχικά προβλήματα και τα διεμφυλικά άτομα, ανατρέχοντας σε ερευνητικά δεδομένα τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό/διεθνές επίπεδο και θα συζητήσουμε προτάσεις πολιτικής για αυτές τις δύο ομάδες ανθρώπων.

1. Εισαγωγή

Η οικονομική κρίση, η οποία ξεκίνησε στην Ελλάδα το 2008 (και παρά την έξοδο της χώρας από τα μνημόνια) εξακολουθεί να επηρεάζει τις περισσότερες πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές παραμέτρους, αποκάλυψε, μεταξύ των άλλων δυστοπιών του ελληνικού κράτους, την έλλειψη ενός δικτύου κοινωνικής ασφάλειας. Τόσο οι αρχές όσο και οι πολίτες στη χώρα αντιλαμβάνονταν έως προσφάτως την κοινωνική προστασία κυρίως ως: α) κοινωνική ασφάλιση, β) υγειονομική περίθαλψη και γ) επιδοματική πολιτική για συγκεκριμένες ομάδες (π.χ. πολύτεκνες οικογένειες). Ωστόσο, ακόμη και για αυτές τις τρεις κατηγορίες του δικτύου προστασίας του ελληνικού κράτους, οι πολίτες του αντιμετωπίζουν συχνά ένα πολυδαίδαλο νομικό πλαίσιο και μια δυσλειτουργική διοίκηση.

Η έλλειψη στέγης συνιστά ίσως την πιο ακραία και ορατή επίπτωση. Και είναι επίσης σημαντικό να αναφέρουμε ότι για την Ελλάδα (όπως στις περισσότερες χώρες της Νότιας Ευρώπης) που η κοινωνική προστασία ήταν συνήθως θέμα «οικογενειακής υπόθεσης» αντί για υποχρέωση του κράτους, δεν απέτρεψε και εδώ την αυξητική τάση της αστεγίας. Τα έως τώρα δε στοιχεία,¹ δείχνουν μεγάλη, εκ νέου επιδείνωση της ζωής των ευάλωτων ομάδων, από την νέα συνθήκη της πανδημίας Covid-19 που προέκυψε στις αρχές του 2020.

Η, εν πολλοίς, χαοτική κατάσταση του θεσμικού πλαισίου, αλλά και η έλλειψη κρατικής κουλτούρας σε θέματα κοινωνικής πολιτικής και κοινωνικής στέγης τα χρόνια προ της οικονομικής κρίσης, οδήγησαν επίσης στην απαξία συλλογής αξιόπιστων διοικητικών δεδομένων (και φυσικά στην έλλειψη προστασίας) για άλλες μεγάλες, εξαιρετικά ευάλωτες ομάδες ανθρώπων που διαβιούν σε εξαιρετικά επισφαλείς συνθήκες, είτε στον δρόμο είτε σε ακατάλληλα κτίσματα, είτε έχουν αδυναμία κάλυψης κοινωνικών

¹ Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 24ης Νοεμβρίου 2020 σχετικά με την αντιμετώπιση του ποσοστού αστεγίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

τιμολογίων, κ.ο.κ. Ταυτόχρονα, απέτρεψε επί έτη την επιστημονική κοινότητα στην Ελλάδα να ασχοληθεί με την παραγωγή λειτουργικών δεικτών που θα εξυπηρετούσαν τη χάραξη αποτελεσματικών πολιτικών. Αποτέλεσμα είναι ότι μια τέτοια κατάσταση μη κατηγοριοποιημένων, υπολογισμένων και επαρκώς αναλυμένων δεδομένων παραβιάζει τις οριζόντιες αρχές της Δημοκρατίας, καθώς μπορεί να οδηγήσει σε σοβαρή έλλειψη διαφάνειας μέσω: α) συστημικής κακοδιαχείρισης των χρημάτων των φορολογουμένων, β) περιορισμού (αν δεν παραβιάζει) των κοινωνικών και ανθρώπινων δικαιωμάτων για ορισμένες ομάδες πολιτών, οδηγώντας τις σε κοινωνικό αποκλεισμό, και γ) μη ανάληψης ευθύνης από το κράτος που οδηγεί σε θεσμικές διακρίσεις.²

Το πρώτο μέρος της παρούσης μελέτης,³ παρουσιάζει περιληπτικά την τυπολογία ETHOS που αποτελεί πλέον την κύρια μορφή παραγωγής πολιτικής και στατιστικών δεδομένων στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Το δεύτερο μέρος υπογραμμίζει εν συντομία ποια εθνική νομοθεσία, κατά τη γνώμη της γράφουσας, έχει προσπαθήσει να αντιμετωπίσει όχι μόνο την έλλειψη δικτυού ασφαλείας που είναι ακόμη πιο έντονη από την αρχή της οικονομικής κρίσης, αλλά και τα προϋπάρχοντα κενά δεδομένων για την έλλειψη στέγης. Με αυτόν τον τρόπο θα καταδείξουμε ότι η προστασία της στέγασης για εξαιρετικά ευάλωτες ομάδες δεν υπάρχει παρά την όποια πρόσφατη πρόοδο. Το τρίτο μέρος επικεντρώνεται σε ειδικά χαρακτηριστικά και ανάγκες δύο ξεχωριστών κατηγοριών ατόμων, ασθενών ψυχικής υγείας, αφενός, και διεμφυλικών ατόμων, αφετέρου. Αυτά τα χαρακτηριστικά και οι ανάγκες έχουν προσδιοριστεί χρησιμοποιώντας κατεξοχήν εμπειρικά δεδομένα που δόθηκαν από την Κοινωνία των Πολιτών στην Ελλάδα και τους/τις ευχαριστώ, και συντίθενται με διάφορα δεδομένα από ευρωπαϊκές / διεθνείς πηγές. Τέλος, το τέταρτο μέρος ελπίζει να συμβάλλει ουσιαστικά στον δημόσιο διάλογο

² Χαρακτηριστικό είναι ότι το πρόσφατο ψήφισμα του Ευρωκοινοβουλίου περιλαμβάνει σειρά τέτοιων συστάσεων προς τα κράτη μέλη, μεταξύ των οποίων είναι η αποποινικοποίηση της αστεγίας, η παροχή ισότιμης πρόσβασης σε δημόσιες υπηρεσίες, όπως η υγειονομική περίθαλψη, η εκπαίδευση και οι κοινωνικές υπηρεσίες και η βελτίωση των μέτρων για τη συλλογή σχετικών και συγκρίσιμων δεδομένων που θα συμβάλουν στην αξιολόγηση της έκτασης του φαινομένου των αστέγων.

³ Προκαταρκτικά στοιχεία της παρούσης μελέτης παρουσιάστηκαν για πρώτη φορά από τους Βαγγέλη Πετρίτση-Χαϊκάλη & Κων/να Μπασκόζου στο εργαστήριο Ευρωπαίων εμπειρογνομόνων: “Extending InGRID integrated datasets and tools on vulnerable groups with employment conditions data”, τον Μάρτιο του 2019, που διοργανώθηκε υπό την αιγίδα του Πάντειου Πανεπιστήμιου.

σχετικά με προτάσεις πολιτικής για αυτές τις δύο ξεχωριστές ομάδες. Πιο συγκεκριμένα, οι προτάσεις αντιστοιχούν σε μεγάλο βαθμό στην τυπολογία ETHOS και δείχνει γιατί αυτές οι δύο ξεχωριστές ομάδες ανθρώπων φαίνεται να παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά αστεγίας σε ορισμένες κατηγορίες της τυπολογίας.

2. Το πραγματολογικό πλαίσιο της έλλειψης στέγης

Για το πώς ορίζεται και ποια είναι τα αίτια του φαινομένου της αστεγίας, η διεθνής βιβλιογραφία κοινωνικών επιστημών μάς δίνει πληθώρα ορισμών και προσεγγίσεων. Η ποικιλία όμως ορισμών και προσεγγίσεων σε συνδυασμό με την πολυπλοκότητα του φαινομένου, έχει ως συνέπεια και την απουσία ενός κοινά αποδεκτού ορισμού σε διεθνές επίπεδο για πάνω από μισό αιώνα τώρα. Στα περισσότερα δε έθνη, η μέτρηση της έλλειψης στέγης είναι περιορισμένη ή ανύπαρκτη, και η έλλειψη διεθνούς, τυπικού ορισμού της έλλειψης στέγης σηματοδοτεί και τη μη ύπαρξη αξιόπιστου σημείου αναφοράς για τις κυβερνήσεις. Επιπροσθέτως, ένας ορισμός της έλλειψης στέγης για να είναι χρήσιμος θα πρέπει: α) να επιτρέπει ακριβή και αξιόπιστη αναγνώριση και ταξινόμηση των αστέγων, ώστε να μπορούν να αναπτυχθούν πολιτικές που θα ανταποκρίνονται στις διαφορετικές ανάγκες των αστέγων, και β) να επιτρέπει την παρακολούθηση της αποτελεσματικότητας τέτοιων παρεμβάσεων.

Στο γενικότερο αυτό πλαίσιο, παρατηρούμε επίσης ότι ορισμοί που παράγονται (όταν παράγονται) από κυβερνητικούς φορείς έχοντας ευθύνη στην προστασία αστέγων, τείνουν να ελαχιστοποιούν τον πληθυσμό και να περιορίζονται σε εκείνους/ες που είναι δημόσια ορατοί/ές (π.χ. άστεγοι/ες στον δρόμο). Από την άλλη, μη κυβερνητικοί πάροχοι υπηρεσιών προστασίας αστέγων (π.χ. ΜΚΟ) τείνουν να ευνοούν ευρύτερους ορισμούς, συμπεριλαμβάνοντας και άτομα που κινδυνεύουν από έλλειψη στέγης στο άμεσο μέλλον ή διαβιούν σε επισφαλείς συνθήκες στο παρόν. Αποτέλεσμα όλων των παραπάνω είναι ότι πολλές φορές δεν υπάρχει δυνατότητα παραγωγής αξιόπιστων, κοινά αποδεκτών, στατιστικών δεδομένων για τους/τις αστέγους είτε σε εθνικό είτε σε διεθνές επίπεδο.

Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα θέματα αυτά προσπαθεί να αντιμετωπίσει ο ορισμός και η τυπολογία ETHOS που αναπτύχθηκε για «Άστεγους και τον Στεγαστικό Αποκλεισμό» από την FEANTSA (*European Federation of National Organizations Working with the Homeless*) και το *European Observatory on Homelessness*, το 2003. Σύμφωνα με την ETHOS λοιπόν, ως άτομο με έλλειψη στέγης ορίζεται: «ο μη έχων μια αξιοπρεπή κατοικία (ή χώρο) επαρκή για να καλύψει τις ανάγκες του ατόμου και της οικογένειάς του (φυσική διάσταση), δεν είναι σε θέση να διατηρήσει το απόρρητο και να απολαύσει κοινωνικές σχέσεις (κοινωνική διάσταση), και ο μη έχων αποκλειστική κατοχή, ασφάλεια και νόμιμο τίτλο (νομική διάσταση)».

Πέραν της απόδοσης ενός λειτουργικού και περιεκτικού ορισμού για το φαινόμενο της έλλειψης στέγης, η τυπολογία ETHOS επιτυγχάνει να προσεγγίζει με μεγαλύτερη πληρότητα και διευρυμένη αντίληψη την έννοια της έλλειψης στέγης. Όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα, με τη τυπολογία ETHOS, που είναι αρκετά εκτεταμένη και περιλαμβάνει σχεδόν όλους τους τύπους έλλειψης στέγης, ως άστεγοι δεν νοούνται μόνο οι άνθρωποι που ζουν στον δρόμο ή σε δομές φιλοξενίας, αλλά και αυτοί που ζουν σε 24 επιμέρους ακατάλληλες στεγαστικές συνθήκες ή απειλούνται από στεγαστικό αποκλεισμό.

Έλλειψη στέγης: η περίπτωση δύο ευάλωτων ομάδων

	Λειτουργικός Ορισμός	Συνθήκες Διαβίωσης	Γενικοί Προσδιορισμοί Όρων Κατοικίας	
Εννοιολογική Κατηγορία	ΑΣΤΕΓΟΙ ΣΤΟ ΔΡΟΜΟ	1 Άνθρωποι που ζουν στο δρόμο	1.1 Διαμονή σε δημόσιους χώρους ή εξωτερικούς χώρους	Διαμονή στο δρόμο ή σε δημόσιους χώρους, χωρίς το κατάλυμα να μπορεί να θεωρηθεί τόπος κατοικίας
		2 Διαμονή σε χώρους για επείγουσες περιπτώσεις	2.1 Διανοκτέρευση σε ξενώνες ύπνου	Άνθρωποι χωρίς σταθερό τόπο διαμονής, που χρησιμοποιούν για διανοκτέρευση υποβαθμισμένα καταλύματα.
	ΣΤΕΡΩΜΕΝΟΙ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ	3 Διαμονή σε ξενώνες για αστέγους	3.1 Διαμονή σε ξενώνα για αστέγους 3.2 Προσωρινή παραμονή σε ξενώνα για αστέγους 3.3 Υποστηριζόμενη διαμονή σε μεταβατικό στάδιο	Ο χρόνος παραμονής ορίζεται να είναι σύντομος*
		4 Φιλοξενία σε ξενώνες γυναικών	4.1 Διαμονή σε ξενώνες για γυναίκες	Σύντομη* φιλοξενία γυναικών, που έχουν βιώσει ενδο-οικογενειακή βία.
		5 Διαμονή σε κέντρα για μεταναστες πρόσφυγες	5.1 Προσωρινή φιλοξενία σε κέντρα υποδοχής για αιτούντες άσυλο 5.2 Προσωρινή φιλοξενία για μεταναστες	Βραχυχρόνια φιλοξενία σε χώρους υποδοχής λόγω νομικής εκκενρότητας.
		6 Πρόσωπα που φεύγουν από Ιδρύματα	6.1 Εξπτήριο από σωφρονιστικά καταστήματα - Αποφυλακίζόμενοι 6.2 Εξπτήριο από Ψυχιατρεία και άλλα Νοσοκομεία η αποφοίτηση από θεραπευτικά προγράμματα για χρήση ουσιών 6.3 Λήξη φιλοξενίας σε Ιδρύματα Παιδικής Προστασίας Ιστέγες ανήλικων	Δεν υπάρχει άλλη κατοικία πριν την αποφυλάκιση Παράταση της νοσηλείας λόγω της έλλειψης στέγης Δεν πιστοποιείται η ύπαρξη κατοικίας (με την συμπλήρωση των 18 χρόνων)
		7 Πρόσωπα που λαμβάνουν μακροχρόνια υποστήριξη	7.1 Στεγαστική φροντίδα για ηλικιωμένους αστέγους 7.2 Υποστηριζόμενη διαμονή για πρώην αστέγους	Διαμονή μακράς διάρκειας* και παροχή φροντίδας για πρώην αστέγους
			8 Άνθρωποι που ζουν σε εμπαλή κατοικία	8.1 Προσωρινή φιλοξενία σε συγγενείς ή φίλους (από ανάγκη) 8.2 Διαμονή σε καθεστώς παράνομης ή παράτυπης υπενοκίασης 8.3 Παράνομη κατοχή της γης (για στεγαστικό σκοπό)
	9 Άνθρωποι που ζουν υπό την απειλή εξώσεως	9.1 Αναγκαστική εξώση με δικαστική εντολή από εννοκιάζόμενη κατοικία 9.2 Εντολή κατάσχεσης ιδιόκτητης κατοικίας		Όπου εντολές για εξώση είναι σε ισχύ Όπου υπάρχει δικαστική εντολή για κατάσχεση
	10 Πρόσωπα που ζουν υπό την απειλή βίας	10.1 Διαμονή στην οικογενειακή εστία με καταγεγραμμένα από την αστυνομία περιστατικά βίας		Όταν η αστυνομία λαμβάνει μέτρα για να εξασφαλίσει ασφαλή διαμονή σε θύματα ενδοοικογενειακής βίας
	ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΠΟΥ ΔΙΑΒΟΥΝ ΣΕ ΑΝΕΠΑΡΚΗ - ΑΚΥΚΛΟΛΙΝΑ, ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ	11 Άνθρωποι που ζουν σε προσωρινά ή πρόχειρα καταλύματα	11.1 Τροχόσπια - Αυτοκίνητα 11.2 Μη συμβατικές κατασκευές 11.3 Προσωρινές κατασκευές	Δεν προορίζονται για μόνιμη διαμονή Αυτοσχέδιες κατασκευές, παραπήγματα ή παράγκες Ήμι-μόνιμες κατασκευές, λυόμενα ή containers
			12 Άνθρωποι που ζουν σε ακατάλληλα καταλύματα	12.1 Κατελημμένα κτίρια ακατάλληλα για κατοίκηση
		13 Διαμονή υπερβολικά μεγάλου αριθμού ανθρώπων στον ίδιο χώρο	13.1 Υπέρβαση του ανώτατου επιτρεπτού ορίου συνωστισμού σε κατοικία	Υπέρβαση του ανώτατου επιτρεπτού εθνικού ορίου ανθρώπων ανά χρησιμοποιούμενο διαμέρισμα ή επιφάνεια κατοικίας ανά άτομο.
Σημείωση	*Σε διαμονή σύντομης διάρκειας ορίζεται χρόνος λιγότερος του έτους *Σε διαμονή μακράς διάρκειας ορίζεται χρόνος πέραν του έτους Αυτός ο αριθμός είναι συμβατός με τους ορισμούς των αποφάσεων, όπως συνιστώνται στην Έκθεση του 2006 της UNECE / EUROSTAT			

Πηγή: FEANTSA

3. Νομοθετικές και άλλες πρωτοβουλίες κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης και το προϋπάρχον κενό δεδομένων για τους αστέγους

3.1 Προσπάθειες για τη δημιουργία ενός δικτύου κοινωνικής ασφάλειας στην Ελλάδα

Για την καλύτερη κατανόηση των θεμάτων της παρούσης μελέτης, είναι σημαντικό να αναφερθούν επιγραμματικά οι πλέον σημαντικές προσπάθειες που κατέβαλε η πολιτική ηγεσία και η δημόσια διοίκηση για τη δημιουργία ενός τέτοιου δικτύου ασφαλείας κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών της οικονομικής κρίσης:

- 2008-2012: δίνεται έμφαση στη μεταρρύθμιση του συστήματος εργασιακών σχέσεων και, πάνω απ' όλα, στη διασφάλιση της βιωσιμότητας του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης.
- 2010: ψηφίζεται ο Νόμος Καλλικράτης αναγκάζοντας τους δήμους να δημιουργήσουν εντός της διοικητικής τους δομής μια Κοινωνική Υπηρεσία. Αξίζει να αναφερθεί η πρόνοια του συγκεκριμένου νόμου για πρόσληψη και απασχόληση κοινωνικών λειτουργών στο πεδίο της κοινωνικής έρευνας σε τοπικά νοικοκυριά.
- 2011: ο Νόμος 4019 δημιουργεί μια νέα μορφή κοινωνικής επιχείρησης, με φορολογικές και ασφαλιστικές ελαφρύνσεις, ως προσπάθεια τόνωσης της φθίνουσας επιχειρηματικής δραστηριότητας και μείωσης των ποσοστών ανεργίας.
- 2012: ο Νόμος 4052 ορίζει για πρώτη φορά στην Ελλάδα την έννοια του/της άστεγου, τον/την αναγνωρίζει ως μια ευπαθή κοινωνική ομάδα, στην οποία θα πρέπει να παρέχεται κοινωνική προστασία.
- 2013-2014: προετοιμάζεται και δημοσιεύεται το «Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο για την Κοινωνική Ένταξη».
- 2014: επιτυγχάνεται η υλοποίηση τριών πιλοτικών προγραμμάτων πρόνοιας: α) του Ελάχιστου Κοινωνικού Εισοδήματος (σε 13 δήμους), β) του «Στέγαση και Επανεένταξη» (με

βάση γεωγραφικές περιοχές με έμφαση στην Αττική και δευτερευόντως στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης) και γ) του ΤΕΒΑ (με πανελλαδική κάλυψη).

- 2016: ψηφίζονται ο «Εθνικός Μηχανισμός Συντονισμού, Παρακολούθησης και Αξιολόγησης Πολιτικών Κοινωνικής Ενσωμάτωσης και Κοινωνικής Συνοχής», ο Νόμος 4430 για την Κοινωνική Οικονομία και Αλληλεγγύη, και ο Νόμος για το σύμφωνο συμβίωσης μεταξύ ομοφυλοφίλων.
- 2017 -2018: ψηφίζεται ο Νόμος «Δημιουργία εργαλείων και διαδικασιών για την καταγραφή των αστέγων» για τη σύσταση ομάδας εργασίας που συμμορφώνεται με βάση τα διεθνή πρότυπα και εστιάζει στον σχεδιασμό της μεθοδολογίας, στον καθορισμό διαδικασιών και στη δημιουργία εργαλείων για την καταγραφή και παρακολούθηση τόσο των δομών για άστεγους όσο και για άστεγους που ζουν στο δρόμο και ο Νόμος για θέματα ταυτότητας φύλου. Επίσης, επαναπροσδιορίζεται η εθνική εφαρμογή προγραμμάτων / πολιτικών σχετικά με την κοινωνική προστασία,⁴ και εκδίδεται η εγκύκλιος του Υπουργείου Υγείας (12/12/2018) που ζητάει από όλους τους εμπλεκόμενους φορείς και δομές (το σύνολο των Μονάδων Ψυχοκοινωνικής Αποκατάστασης που αναπτύσσονται από Ν.Π.Δ.Δ. -Γενικά, Πανεπιστημιακά, Ψυχιατρικά Νοσοκομεία- και από Ν.Π.Ι.Δ μη κερδοσκοπικού Χαρακτήρα), τα αιτήματα μετάβασης που αφορούν σε άστεγους ασθενείς και ψυχικά νοσούντες να διεκπεραιώνονται κατά προτεραιότητα.

Την ίδια περίοδο 2017-2018 πραγματοποιήθηκε αναδιοργάνωση των διοικητικών δομών του κράτους:

- Σε εθνικό επίπεδο: α) δημιουργείται το *Κυβερνητικό Συμβούλιο Κοινωνικής Πολιτικής* και η *Εθνική Επιτροπή Κοινωνικής Προστασίας*, β) επιτυγχάνεται η αναδιάρθρωση των διοικητικών υπηρεσιών στο πλαίσιο της αρμόδιας *Γενικής*

⁴ Για παράδειγμα, τα τρία προγενέστερα προγράμματα πρόνοιας, ΕΕΕ, Στέγαση και Εργασία, ΤΕΒΑ, διευρύνονται σε πόρους ως πάγια πολιτική με πανελλαδική εμβέλεια. Στο πλαίσιο αυτό, το ΤΕΒΑ που στηρίζεται αποκλειστικά σε ευρωπαϊκούς πόρους, έχει χαρακτηριστικά εθνικής πολιτικής στον σχεδιασμό και την υλοποίησή του.

Γραμματείας Κοινωνικής Αλληλεγγύης, γ) δημιουργείται σύστημα γεωπληροφοριών για θέματα πρόνοιας και δ) επιτυγχάνεται η ανάθεση της ηλεκτρονικής διαχείρισης όλων των παροχών και επιδομάτων πρόνοιας στον ΟΠΕΚΑ.

- Σε περιφερειακό επίπεδο, ιδρύθηκαν 13 Παρατηρητήρια Κοινωνικής Ένταξης.
- Σε επίπεδο Δήμων, ιδρύθηκαν τα Κέντρα Κοινότητας.

• 2019 -2020: η τελευταία διετία χαρακτηρίζεται από σχετική υστέρηση νομοθετικών πρωτοβουλιών και θεσμικών παρεμβάσεων για το θέμα, κυρίως όμως λόγω της αλλαγής κυβέρνησης (και άρα προγράμματος και στόχων) αλλά και γιατί ξεσπάει η παγκόσμια πανδημία Covid-19, πάνω στην οποία επικεντρώνονται οι πόροι.

Αν και είναι ακόμη πολύ νωρίς για να αξιολογηθεί σωστά η νέα κατάσταση, φαίνεται ότι η νέα προσέγγιση τόσο σε θεσμικό όσο και διοικητικό επίπεδο φέρνει αποτελέσματα την τελευταία 5-ετία, αφού παρατηρείται η εκτεταμένη εφαρμογή και άλλων προστατευτικών πολιτικών-προγραμμάτων, τόσο σε πληθυσμιακή όσο και σε γεωγραφική κάλυψη.⁵ Σύμφωνα δε με τις επί μέρους κυβερνητικές ανακοινώσεις, ο προϋπολογισμός για την κοινωνική προστασία αυξήθηκε από 715 εκατομμύρια ευρώ το 2015 σε 1,5 δισεκατομμύρια ευρώ το 2017, 1,8 δισεκατομμύρια ευρώ το 2018, και 3 δισεκατομμύρια ευρώ το 2019, ενώ για το 2020 στη συζήτηση για τον προϋπολογισμό στη Βουλή η αρμόδια Υφυπουργός ανήγγειλε αύξηση 6%.⁶

⁵ Για παράδειγμα, επαναφέρεται η παροχή κοινωνικού μερίσματος κάθε Χριστούγεννα που για πρώτη φορά είχε προβλεφθεί το 2014, επεκτείνεται η παιδική φροντίδα με κουπόνι (voucher) σε οικογένειες με παιδιά ηλικίας 2-5 ετών, αποσυνδέεται η περίθαλψη από την ασφάλιση, με σκοπό την ίση πρόσβαση όλων στην υγεία, θεσμοθετείται επίδομα ενοικίου με εισοδηματικά και περιουσιακά κριτήρια, αναμορφώνεται το ενιαίο επίδομα τέκνων καθώς και πλείστα άλλα προνοιακά επιδόματα, εκσυγχρονίζεται το θεσμικό πλαίσιο των ιδρυμάτων, αλλάζει ο νόμος περί υιοθεσιών και αναδοχών προς το βέλτιστο, κ.ο.κ.

⁶ Τα παραπάνω στοιχεία έχουν αντληθεί από τις ομιλίες των αρμόδιων Υπουργών και Υφυπουργών κατά τη διάρκεια συζήτησης των ετήσιων προϋπολογισμών στη Βουλή των Ελλήνων.

3.2 Διαθέσιμα εθνικά διοικητικά και στατιστικά στοιχεία για τους αστέγους

Το φαινόμενο της έλλειψης στέγης, γνωστό εδώ και δεκαετίες στις μητροπολιτικές πόλεις άλλων ευρωπαϊκών χωρών, έχει επίσης αναδειχθεί ως νέα πραγματικότητα στα ελληνικά αστικά κέντρα κατά τη διάρκεια αυτών των τελευταίων ετών. Παρόλο που δεν υπήρχε επίσημη στρατηγική συλλογής δεδομένων για τους αστέγους στην Ελλάδα, η κινητοποίηση της πολιτικής ηγεσίας, των δημόσιων υπηρεσιών, των ερευνητών και της Κοινωνίας των Πολιτών τα τελευταία χρόνια μάς έδωσε μια κάποια πρόσβαση σε περιορισμένες, αν και σημαντικές, γενικές στατιστικές για αυτό το νέο φαινόμενο. Τα πιο σημαντικά διοικητικά και άλλα στατιστικά στοιχεία, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, παρουσιάζονται εν συντομία:

- Το *Υπουργείο Υγείας* πραγματοποίησε το 2009 μελέτη για τους αστέγους και ανέφερε ότι ο συνολικός αριθμός των αστέγων στην Ελλάδα ήταν 7.720 άτομα. Μέσα στο σύνολο, υπήρχαν περίπου 1.800 άτομα διαβιούντα στον δρόμο και 970 άτομα σε ξενώνες και καταφύγια. Ωστόσο, αυτή η μελέτη απέκλεισε τους μετανάστες και τους ταξιδιώτες. Αυτά τα στοιχεία αμφισβητήθηκαν, επίσης, τόσο από το ίδιο το Υπουργείο όσο και από άλλους εμπλεκόμενους λόγω μεθοδολογικών περιορισμών (Γιατρά, 2016).
- Η *Πανελλήνια Ομοσπονδία Ιδιοκτητών Κατοικιών (ΠΟΜΙΔΑ)*⁷ δήλωσε ότι, λόγω της οικονομικής κρίσης, πάνω από το 50% των ενοικιαστών που ενοικιάζουν διαμερίσματα στο κέντρο της Αθήνας δεν μπορούσαν να πληρώσουν το ενοίκιό τους. Σύμφωνα με τα στοιχεία, καταγράφηκαν περίπου 5.000 εξώσεις σε ολόκληρο το 2011 και 4.000 άτομα εκδιώχθηκαν μόλις τις πρώτες 40 ημέρες του 2012.
- Ο *Δήμος Αθηναίων* πραγματοποίησε έρευνα το 2015,⁸ χρηματοδοτούμενη από επιχορηγήσεις του ΕΟΧ. Διαπίστωσαν ότι σε ένα δείγμα 451 ατόμων που κοιμόταν στον δρόμο στην πόλη της Αθήνας, το 62% ήταν ελληνικής καταγωγής, το 85%

⁷ Δελτίο Τύπου 28-01-2012 της ΠΟΜΙΔΑ.

⁸ Δημοσίευση του enikos.gr. Έρευνα - Έλληνες το 62% των αστέγων στην Αθήνα, 31 Μαΐου 2016.

ήταν άνδρες και ηλικίας μεταξύ 35-55 ετών, ενώ το 71% είχαν μείνει άστεγοι τα τελευταία πέντε χρόνια λόγω της κρίσης.

- Σύμφωνα με την ΔΕΗ, στις αρχές του 2016, 350.000 πελάτες είχαν 1 δισεκατομμύριο ευρώ χρέους. Το ποσό αυτό αντιστοιχεί σε εκείνους τους πελάτες που είχαν υποβάλει αίτηση για τη ρύθμιση των χρεών τους, χρησιμοποιώντας τα προγράμματα ανακούφισης που ο οργανισμός είχε εισαγάγει για να καλύψει μέρος του χρέους. Σε ό,τι αφορά το 2018,⁹ το χρέος ανέρχονταν σε περίπου 2,5 δις. ευρώ με 2,3 εκ ρολόγια (από τα 7,1 εκ) να παρουσιάζουν ληξιπρόθεσμες οφειλές.
- Σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ,¹⁰ ο πληθυσμός που κινδυνεύει από φτώχεια ή κοινωνικό αποκλεισμό (όπου συμπεριλαμβάνονται άστεγοι) έφτασε το 31,8% το 2018 (από 28,1% το 2008 και με το υψηλότερο ποσοστό 36% το 2014). Επιπλέον, σύμφωνα με την ίδια έκθεση ως προς την υλική στέρηση των συνολικών νοικοκυριών: α) 17,09% δήλωσε αδυναμία να διατηρήσει το σπίτι τους αρκετά ζεστό, β) 21,5% δεν μπόρεσαν να πληρώσουν λογαριασμούς κοινής ωφέλειας (ηλεκτρικό ρεύμα, νερό κ.λπ.) τουλάχιστον δύο φορές και γ) 45,4% δεν μπόρεσαν να καλύψουν τις πληρωμές ενοικίων ή υποθηκών. Με βάση τα ποσοστά ανεργίας και φτώχειας, καθώς και τις έρευνες για τις συνθήκες διαβίωσης, η ΕΛΣΤΑΤ εκτίμησε -σε μια δημοσίευση που δημοσιεύθηκε το 2015- ότι περίπου 17.000 άτομα κοιμούνταν στον δρόμο στον νομό Αττικής, ενώ εκείνοι που βίωναν διάφορες μορφές αστεγίας, όπως περιγράφεται στην τυπολογία ΕΤΗΟΣ, έφθαναν έως και τα 500.000 άτομα.
- Τον Μάιο του 2018, ξεκίνησε σε επτά δήμους ένα πιλοτικό πρόγραμμα καταγραφής αστέγων, σε εθνικό επίπεδο, που διοργανώθηκε από το (τότε) *Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικών Ασφαλίσεων και Κοινωνικής Αλληλεγγύης* σε συνεργασία με το *Πάντειο Πανεπιστήμιο* και άλλους φορείς της δημόσιας διοίκησης και της Κοινωνίας των Πολιτών. Όσον αφορά τη νυχτερινή καταμέτρηση σε δρόμους, πάρκα κ.λπ., 691

⁹ Δημοσίευση του iefimerida.gr. Με χρέη στη ΔΕΗ 2,3 εκατ. συνδέσεις ρεύματος -ένα στα τρία τιμολόγια, 26 Σεπτεμβρίου 2018.

¹⁰ ΕΛΣΤΑΤ, Press Release: Material deprivation and living conditions 2019 - Survey on Income and Living Conditions (SILC) (Income reference period: 2018).

άτομα βρέθηκαν να κοιμούνται στον δρόμο (353 στην Αθήνα, 171 στη Θεσσαλονίκη, 96 στον Πειραιά, 5 στη Νέα Ιωνία, 21 στα Ιωάννινα, 43 στο Ηράκλειο-Κρήτης και 2 στα Τρίκαλα). Επιπλέον, σε δείγμα 236 αστέγων που δέχτηκαν συνέντευξη, ο μέσος χρόνος έλλειψης στέγης ήταν 12 μήνες, ως κύριοι λόγοι δηλώθηκαν η ανεργία (28%) και τα οικογενειακά προβλήματα (21%), ενώ η μέση ηλικία τους ήταν 41,5 έτη. Κατά τη διάρκεια της ημέρας, 954 άτομα βρέθηκαν να κοιμούνται μέσω των υπάρχοντων προγραμμάτων σε δομές που υποστηρίζουν άστεγους (440 στην Αθήνα, 209 στη Θεσσαλονίκη, 169 στον Πειραιά, 18 στη Νέα Ιωνία, 9 στα Ιωάννινα, 76 στο Ηράκλειο-Κρήτης και 33 στα Τρίκαλα). Η ομάδα του *Παντείου Πανεπιστημίου* δημιούργησε έναν πολυπαραγοντικό δείκτη για αυτή τη δεύτερη ομάδα άστεγων. Σύμφωνα με τον συγκεκριμένο δείκτη, όσοι είναι χρήστες ουσιών αναφέρουν περισσότερες δυσκολίες, καθώς και εκείνοι με χρόνια πρόβλημα υγείας και χωρίς ασφάλιση, ενώ όσοι είναι μεγαλύτεροι και πιο μορφωμένοι και έχουν προηγούμενη εμπειρία έλλειψης στέγης και κάποιο είδος εισοδήματος αναφέρουν λιγότερες δυσκολίες.

4. Το κενό δεδομένων και μελετών σχετικά με την έλλειψη στέγης για ξεχωριστές ομάδες ατόμων

Στα παραπάνω ερευνητικά και διοικητικά δεδομένα τα τελευταία δέκα χρόνια στην Ελλάδα καταγράφονται γενικά γεωγραφικά, δημογραφικά και οικονομικά χαρακτηριστικά των αστέγων. Σήμερα, τόσο η διοίκηση όσο και οι ερευνητές χρειάζονται περαιτέρω στοιχεία για τις διακριτές ομάδες που υπάρχουν μεταξύ των αστέγων στη χώρα, εστιάζοντας όχι μόνο στον πολυδιάστατο αλλά και στον πολυεπίπεδο χαρακτήρα. Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι τόσο στον τρόπο μέτρησης του κοινωνικού αποκλεισμού γενικότερα όσο και στην μέτρηση της αστεγίας ειδικότερα ανακύπτουν διάφορα μεθοδολογικά ζητήματα όπως η σχετικότητα του φαινομένου σε σχέση με το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, η πολυδιάστατη έννοια της αστεγίας καθώς και η αντιμετώπιση της αστεγίας ως μιας διαδικασίας και όχι απλά ως ενός στατικού

φαινομένου. Τα ζητήματα αυτά, αν ληφθούν υπόψη, θα μπορούσαν να δώσουν μια εικόνα μεγαλύτερης ακρίβειας στην μέτρηση της αστεγίας και στην ερμηνεία της.¹¹

4.1 Δεδομένα που αφορούν άστεγους με ψυχικά προβλήματα

Η συσχέτιση μεταξύ ψυχικών προβλημάτων και αστεγίας αποτελεί αντικείμενο κοινωνικοπολιτικής συζήτησης αλλά και κοινωνιολογικής και ψυχιατρικής έρευνας από τις αρχές του 20ού αιώνα. Επιπλέον, διεθνείς μελέτες που διεξήχθησαν τα τελευταία 30 χρόνια διαπίστωσαν ότι:

- Τα ψυχικά προβλήματα μπορεί να είναι ο λόγος της έλλειψης στέγης και β) πολλοί άστεγοι υποφέρουν από ψυχικά προβλήματα που απαιτούν θεραπεία.¹²
- Δεικνύουν ότι οι άστεγοι, σε σύγκριση με τον γενικό πληθυσμό, είναι 58% έως 100% πιο πιθανό να υποφέρουν από ψυχικά νοσήματα (Philipot et al., 2007).
- Τα ποσοστά επιπολασμού σε όλη τη ζωή για ψυχικά προβλήματα κυμαίνονται από 60% έως 93,3% μεταξύ των αστέγων (Koegel et al., 1988).
- Για αστεγία ενός μηνός καταγράφηκαν ψυχωτικά προβλήματα σε ποσοστά μεταξύ 2,8% και 42,3% (Fazel et al., 2008).
- Αυτά σχετίζονται με αυξημένα ποσοστά εγκληματικότητας και βίας καθώς και με αυξημένα ποσοστά θνησιμότητας λόγω, για παράδειγμα, αυτοκτονίας και κατάχρησης ουσιών ή σοβαρών σωματικών ασθενειών καθώς και ιδιαίτερα μολυσματικών ασθενειών (Gelberg et al., 1988).
- Για άτομα με ψυχικά προβλήματα που βρίσκονται ήδη στο κατώτατο σημείο της κοινωνικής ιεραρχίας, οποιοσδήποτε κοινωνικός αποκλεισμός λόγω εισοδήματος, πλούτου ή ανεπιθύμητου συμβάντος ζωής (όπως διαζύγιο, χωρισμός ή φυλάκιση) μπορεί να τους οδηγήσει σε έλλειψη στέγης (Mago et al., 2013).
- Στην Ελλάδα η υποχρηματοδότηση του προγράμματος της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης από την έναρξη της οικονομικής κρίσης επέτεινε το πρόβλημα,

¹¹ Για μια εκτενέστερη συζήτηση αυτών των ζητημάτων βλ. Καμινιώτη (2018).

¹² Για παράδειγμα, οι Chamberlain & Johnson (2011) αναδεικνύουν τα θέματα ψυχικής υγείας ως έναν από τους πέντε λόγους που ένα άτομο οδηγείται σε έλλειψη στέγης.

αφού οδήγησε σε σοβαρά προβλήματα λειτουργίας των μονάδων ψυχοκοινωνικής αποκατάστασης (Ασημόπουλος, 2012).

Από την άλλη πλευρά, η βιβλιογραφική αναζήτηση για την Ελλάδα, παρόλο που οδηγεί σε πληθώρα μελετών για το θέμα, κατέδειξε περιορισμένο αριθμό εμπειρικών ερευνών για άστεγους με ψυχικά προβλήματα. Έτσι, ο Κωνσταντακόπουλος και οι συνεργάτες του (2003), χρησιμοποίησαν ένα δείγμα 58 άστεγων στην Αθήνα, ηλικίας 20-67 ετών, και κατέγραψαν διάφορα ψυχικά προβλήματα στο 70% του δείγματος. Η Χονδράκη (2014) σε δείγμα 254 ατόμων ανέφερε ότι το 56,7% του δείγματος πληρούσε τα διαγνωστικά κριτήρια ψυχοπαθολογίας σύμφωνα με το DSM-IV (Διαγνωστικό και Στατιστικό Εγχειρίδιο Ψυχικών Διαταραχών - Τέταρτη Έκδοση) και με 20,8% συννοσηρότητα. Επιπλέον, μόνο το 36,2% των αναγνωρισμένων ψυχιατρικών περιπτώσεων είχαν λάβει πρόσφατη ψυχιατρική περίθαλψη,¹³ ενώ το 44,4% έλαβαν μη συνταγογραφούμενα φάρμακα και μόνο το 20,2% είχαν νοσηλευτεί τον τελευταίο χρόνο. Στην μελέτη από το Πάντειο Πανεπιστήμιο (Δημουλάς κ.ά, 2018) βάσει του πιλοτικού προγράμματος του Υπουργείου τον Μάιο του 2018, αναφέρονται τα ακόλουθα ευρήματα:

- ✚ Κατά τη διάρκεια της νυχτερινής καταμέτρησης διαβιούντων στον δρόμο, το 12% από αυτούς αναγνώρισαν τα «προβλήματα υγείας» ως έναν από τους κύριους λόγους της έλλειψης στέγης. Για όσους δεν απάντησαν στο ερωτηματολόγιο, οι ερευνητές είχαν την ευκαιρία να συμπληρώσουν μια «φόρμα παρατήρησης» που έδωσε ως αποτέλεσμα την εκτίμηση ότι 12,7% εξ' αυτών εμφάνιζαν κάποιο γενικότερο ψυχικό πρόβλημα (και περίπου 3,8% κάποιου είδους σωματική αναπηρία).
- ✚ Για τους άστεγους μέσω προγραμμάτων (π.χ. φιλοξενία σε διαμερίσματα), το 57,3% των αστέγων ανέφεραν ότι δεν είχαν κανένα είδος ασφάλισης υγείας, ενώ το 77,3% ανέφερε ότι δεν ελάμβανε κανένα είδος προνοιακού επιδόματος. Όσον

¹³ Αυτό το ποσοστό είναι υψηλότερο από το αντίστοιχο σε ολόκληρη την Ευρώπη, καθώς έχει διαπιστωθεί ότι λιγότερο από το ένα τρίτο λαμβάνουν θεραπεία.

αφορά την κατάσταση της υγείας τους, το 60% το χαρακτήρισε «καλό», το 30% ανέφερε κάποιο είδος χρόνιου προβλήματος στην υγεία και το 12,7% ανέφερε ένα είδος αναπηρίας.

- ✚ Για τους άστεγους σε δομές φιλοξενίας (π.χ. ξενώνες), το 8,4% επίσης αναγνώρισε τα «προβλήματα υγείας» ως έναν από τους κύριους λόγους της έλλειψης στέγης.

Τέλος, η Γεωργία Καραμιχάλη, το 2019, δημοσιεύει διπλωματική εργασία με έρευνα που διενήργησε σε δημόσιους φορείς και ΜΚΟ και διερευνά την επάρκεια του συστήματος κοινωνικής προστασίας για την πληθυσμιακή ομάδα των αστέγων που αντιμετωπίζουν χρόνια ψυχικά νοσήματα. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής, φαίνεται ότι για τους ψυχικά ασθενείς αστέγους ισχύουν διαφορετικά δεδομένα τόσο στο κομμάτι των πολιτικών αλλά και επί του πρακτέου, με ταυτόχρονη ύπαρξη σημαντικών θεσμικών κενών. Σημαντικά επίσης ευρήματα της έρευνας είναι η απουσία: α) ενός κεντρικού μηχανισμού καταγραφής και συγκέντρωσης στοιχείων για την ομάδα των αστέγων, β) ενός συγκροτημένου πλαισίου κοινωνικών πολιτικών πρόληψης και αντιμετώπισης του φαινομένου, γ) ενός συγκροτημένου πλαισίου ένταξης του συγκεκριμένου πληθυσμού. Επίσης, μέρος των ερωτώμενων (κυβερνητικοί φορείς και ΜΚΟ) διαπιστώνουν σημαντική συρρίκνωση των υπηρεσιών και των υποστηρικτικών δομών καθώς και μείωση του προσωπικού, κυρίως των ψυχιατρικών μονάδων, λόγω της δεκαετούς οικονομικής κρίσης.

Σύμφωνα δε με τα εμπειρικά ευρήματα της Κοινωνίας των Πολιτών στην Ελλάδα (Φιτσιού, 2015 & 2018), το υψηλό ποσοστό των αστέγων είναι άνδρες με μέσο όρο ηλικίας τα 47 έτη. Αν και οι άστεγοι με σοβαρά ψυχικά προβλήματα καταλήγουν πολύ συχνά σε ψυχιατρικά νοσοκομεία, συνήθως μένουν στο νοσοκομείο για μικρό χρονικό διάστημα και στη συνέχεια επιστρέφουν στους δρόμους χωρίς ιατρική περίθαλψη ή άλλη κοινωνική προστασία (π.χ. στέγαση σε καταφύγια). Επιπλέον, σύμφωνα με τοπικά μέσα ενημέρωσης,¹⁴ τα νοσοκομεία συνήθως ενθαρρύνουν τους γιατρούς να αποβάλλουν ασθενείς πρόωρα, επειδή οι θάλαμοι νοσοκομείων είναι γεμάτοι. Το μεγαλύτερο πρόβλημα

¹⁴ Δημοσίευση του www.greekreporter.com. Cases of Mental Illness in Greece Have Increased, 26 Οκτωβρίου 2014.

για αυτήν την ιδιαίτερα ευάλωτη ομάδα είναι ότι οι άστεγοι με ψυχικά προβλήματα «εμπίπτουν στα όρια και δεν ταιριάζουν στις γραφειοκρατικά οργανωμένες υπηρεσίες...», με αποτέλεσμα αυτή η ομάδα ανθρώπων να «βιώνει και θεσμικό αποκλεισμό» (Εταιρεία Κοινωνικής Ψυχιατρικής και Ψυχικής Υγείας, 2015).

Η εικόνα εμφανίζεται εξίσου αρνητική και για κοινά ψυχικά προβλήματα μεταξύ του γενικού πληθυσμού στην Ελλάδα. Για παράδειγμα, ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό του γενικού πληθυσμού με τουλάχιστον μία κοινή ψυχική διαταραχή δεν λαμβάνει καθόλου θεραπεία για την κατάστασή του (Σκαπινάκης κ.ά., 2013). Χαρακτηριστικό είναι επίσης ότι στα ιατρεία των ΜΚΟ (που μέχρι πριν από μερικά χρόνια κάλυπταν κυρίως τους μετανάστες) εκτιμάται ότι το ποσοστό των Ελλήνων που αναζητούν ιατρική βοήθεια αυξήθηκε από 3% -4% πριν την κρίση σε περίπου 30% μετά (Καρατζίου, 2011). Επομένως, όχι μόνο ο κίνδυνος ανεπαρκούς παροχής ιατρικής περίθαλψης για άστεγους με ψυχικά προβλήματα είναι υψηλός και επίμονος, αλλά υπάρχει επίσης υψηλός κίνδυνος να οδηγηθούν ακόμη περισσότεροι πολίτες από τον γενικό πληθυσμό σε έλλειψη στέγης, λόγω ακατάλληλου υγειονομικού συστήματος πρόληψης στη χώρα.

Εκ τούτων, συνειδητοποιούμε ότι υπάρχει μεγάλη ανάγκη συλλογής περαιτέρω στοιχείων σχετικά με τα ψυχικά προβλήματα των αστέγων γιατί μπορούν να παρέχουν στους αρμόδιους χάραξης πολιτικών, τη δημόσια διοίκηση και την Κοινωνία των Πολιτών μια βάση για τη βελτίωση των επειγόντως αναγκαίων επιλογών υποστήριξής τους.

4.2 Δεδομένα σχετικά με τα διεμφυλικά άτομα

Τα διαθέσιμα δεδομένα για τους τρανς άστεγους είναι ακόμη πιο περιορισμένα σε διεθνές επίπεδο και σχεδόν ανύπαρκτα σε εθνικό επίπεδο. Παρόλα αυτά, σε ευρωπαϊκό επίπεδο έχει διαπιστωθεί κάποια πρόοδος στη συλλογή στοιχείων τη τελευταία δεκαετία, κυρίως λόγω δύο μεγάλων ερευνών του *European Union Agency for Fundamental Rights (FRA)*, το 2014 και το 2019.

A) Διεθνή δεδομένα

Οι περισσότερες παλαιότερες μελέτες και έρευνες από Πανεπιστήμια (Toomey et al., 2018) και ενώσεις στις ΗΠΑ (π.χ. το *National Center for Transgender Equality*), εστιάζουν κυρίως σε ψυχογενείς καταστάσεις μεταξύ των τρανς ατόμων (π.χ. ποσοστά αυτοκτονιών)¹⁵ αλλά αυτό μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι μέχρι πρόσφατα (Ιούνιος 2018) ο *Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας* (ΠΟΥ) κατηγοριοποιούσε το trans status ως βαριά ψυχική ασθένεια, για το οποίο γεγονός μας προϊδεάζουν οι επισημάνσεις των ίδιων των ερευνητών (Shain et al., 2016), όπου αναφέρουν χαρακτηριστικά:

α) Το υψηλό ποσοστό τέτοιων ψυχοπαθολογικών καταστάσεων δεν οφείλεται στην κατάσταση trans αλλά σε πληθώρα άλλων παραγόντων, όπως χαμηλό εισόδημα, ανεργία, εκφοβισμός κατά τη διάρκεια των σχολικών ετών, απόρριψη από την οικογένεια και καταχρηστικό δημόσιο σύστημα.

β) Οι τρανς άνθρωποι αντιμετωπίζουν υψηλότερα επίπεδα άγχους λόγω του γεγονότος ότι παρόλο που το 58% από αυτούς είναι πιο πιθανό να έχουν σπουδάσει/αποφοιτήσει από ένα κολέγιο σε σύγκριση με τα ετεροκανονικά άτομα (cisgender), εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν αποκλεισμό και περιθωριοποίηση.

γ) Υπάρχει κενό στη συλλογή δεδομένων για αυτή την ομάδα ανθρώπων και είναι σημαντικό για τους ερευνητές να λαμβάνουν ειδική εκπαίδευση για τέτοιου είδους έρευνες.

Ταυτόχρονα, το NCTE¹⁶ κατάφερε να πραγματοποιήσει κάποιες πιο εξειδικευμένες κοινωνικές έρευνες στις ΗΠΑ, μέσω των οποίων διαπιστώνεται ότι, π.χ. στην πολιτεία του Άρκανσο, το 2015, σε δείγμα 222 ατόμων μεταξύ του τρανσέξουαλ πληθυσμού, το 11% βίωνε ανεργία, το 37% ζούσε σε φτώχεια, το 44% είχε ψυχολογικές δυσκολίες (π.χ. υψηλά επίπεδα άγχους), το 27% είχε βιώσει διάφορες μορφές αστεγίας κατά τη διάρκεια της

¹⁵ Δημοσίευση του www.hrc.org. New Study Reveals Shocking Rates of Attempted Suicide Among Trans Adolescents, 12 Σεπτέμβρη 2018.

¹⁶ Δημοσίευση του <https://t-zine.gr>. Έρευνα για τους τρανς ανθρώπους, δεικνύει υψηλά επίπεδα ανεργίας και φτώχειας, 12 Απριλίου 2017. Καθώς και του <https://transequality.org>, Ετήσιες εκθέσεις.

Έλλειψη στέγης: η περίπτωση δύο ευάλωτων ομάδων

ζωής του και το 22% δήλωνε περιορισμένη πρόσβαση σε στέγη. Αξίζει να αναφερθεί ότι την ίδια χρονική περίοδο στη συγκεκριμένη πολιτεία ο γενικός δείκτης ανεργίας ήταν της τάξης του 5%, ενώ ο εθνικός δείκτης για την φτώχεια ήταν στο 14%. Περαιτέρω, το NCTE τονίζει, στην ετήσια αναφορά του 2019, ότι ένα στα πέντε τρανσέξουαλ άτομα έχει βιώσει έλλειψη στέγης κάποια στιγμή στη ζωή του, με τα ποσοστά να είναι εξόχως ανησυχητικά για τις νεότερες ηλικίες, αφού συνεχείς, επί πολλά χρόνια, μελέτες υπολογίζουν σε 1,6 εκ. τα νεαρά άστεγα άτομα που ταυτόχρονα αυτοπροσδιορίζονται ως ΛΟΑΤΚΙ στις ΗΠΑ.

B) Ευρωπαϊκά στοιχεία

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, το κενό ερευνητικών δεδομένων για τα ΛΟΑΤΙ άτομα έχει «αναλάβει να καλύψει» ο *Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ* (FRA), με πιο πρόσφατη την έρευνα που έλαβε χώρα το 2018-2019, σε 28 κράτη της ΕΕ (δημοσιεύθηκε τον Μάιο του 2020). Η σύγκριση των δύο ερευνών αποκαλύπτει ότι η κατάσταση δεν έχει βελτιωθεί. Χαρακτηριστικά, οι ερευνητές στο Δελτίο Τύπου (14-5-2020) δηλώνουν ότι: «Ο μέσος όρος της ΕΕ αποκρύπτει τις σημαντικές διαφορές που υπάρχουν μεταξύ των χωρών. Ενώ σε ορισμένες χώρες το 70% και πλέον των ερωτηθέντων ΛΟΑΤΙ ατόμων δηλώνουν ότι η κοινωνία είναι περισσότερο ανεκτική, σε άλλες χώρες το 68% των ερωτηθέντων δηλώνουν το ακριβώς αντίθετο».

Στην έκθεσή τους με τίτλο: «*Είναι μακρύς ο δρόμος για την ισότητα των ΛΟΑΤΙ ατόμων*» («A long way to go for LGBTI equality») εξετάζονται τα βιώματα 140.000 περίπου ΛΟΑΤΙ ατόμων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στο Ηνωμένο Βασίλειο, στη Σερβία και στη Βόρεια Μακεδονία, υπό το πρίσμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους. Από την Ελλάδα συμμετείχαν 4.502 ΛΟΑΤΙ ενώ η συμμετοχή της ελληνικής τρανς κοινότητας ανήλθε σε 448 άτομα (10%).

Σε ό,τι αφορά τα γενικότερα ευρήματα για την τρανς κοινότητα, ενδιαφέρον έχει η περαιτέρω επιδείνωση που παρατηρούμε (και) στην Ελλάδα το 2018-2019, σε σχέση με το 2014 σε αρκετούς τομείς, καθώς διαπιστώνουμε ότι περίπου 1 στα 2 τρανς άτομα έχουν

Έλλειψη στέγης: η περίπτωση δύο ευάλωτων ομάδων

πλέον υποστεί γενικότερη διάκριση ή/και παρενόχληση, καθώς επίσης στην εργασία τους αλλά και εντός του εκπαιδευτικού συστήματος:

Ευρήματα των ερευνών σε διεμφυλικά άτομα	2014		2018-2019	
	Ελλάδα (%)	ΕΕ (%)	Ελλάδα (%)	ΕΕ-28 (%)
Ικανοποίηση ζωής (σε κλίμακα από 1-10)	5,9	6,9	5,4	5,6
Διάκριση/παρενόχληση κατά την αναζήτηση εργασίας	31	37	40	32
Διάκριση/παρενόχληση στον χώρο εργασίας	29	27	49	35
Διάκριση/παρενόχληση κατά την πρόσβαση στα συστήματα Υγείας και Πρόνοιας	16	22	27	34
Αποφυγή συγκεκριμένων τοποθεσιών	43	52	17	12
Διάκριση/παρενόχληση στο εκπαιδευτικό σύστημα	26	24	46	33
Βία	7	8	27	34
Παρενόχληση	21	22	49	63
Αποφυγή δήλωσης φύλου στον κοινωνικό περίγυρο	32	32	19	11

Πηγή: Έρευνες FRA, Επεξεργασία ΕΙΕΑΔ

Στα γενικότερα ευρήματα για τα τρανς άτομα της έρευνας το 2018-2019¹⁷ στην Ελλάδα διαπιστώνουμε επίσης ότι:

- Το 37% βρίσκεται σε αμειβόμενη εργασία (συμπεριλαμβανομένης της ημιαπασχόλησης), το 21% αυτοαπασχολείται και το 9% είναι άνεργοι/ες, και το 6% απασχολείται σε άλλους τομείς (εθελοντική εργασία, στρατό, κ.ο.κ). 22% των ερωτώμενων ήταν σε μαθησιακή διαδικασία είτε ως ενήλικες είτε ως ανήλικοι και το 3% συνταξιούχοι.

¹⁷ <https://fra.europa.eu/en/data-and-maps/2020/lgbti-survey-data-explorer>

- Το 67% δηλώνει ότι ανταποκρίνεται από αρκετά δύσκολα έως πολύ δύσκολα στα έξοδα.
- Το 72% αισθάνεται λίγο έως καθόλου ασφαλής από την προστασία που του προσφέρει η ελληνική πολιτεία.
- Το 29% έχει κάποιας μορφής σχέσης (ερωτική/συζυγική/συντροφική, κ.λπ.) ενώ το 50% είναι εκτός σχέσης.

Παρά τα παραπάνω αρνητικά ευρήματα, ενδιαφέρον έχει ότι η ίδια η κοινότητα των τρανς στην Ελλάδα, στην ίδια έρευνα, αναγνωρίζει ότι οι βασικοί λόγοι για την όποια μείωση των προκαταλήψεων, της μισαλλοδοξίας και / ή της βίας εναντίον τους οφείλεται σε ποσοστό 52% στη νέα νομοθεσία και κατά 24% στη θετική στάση και λόγο των πολιτικών κομμάτων. Σημαντικό είναι επίσης ότι σε μεγαλύτερο ποσοστό από τον μέσο όρο της ΕΕ θεωρούν ότι οι πολιτειακές αρχές είναι πιθανά αποτελεσματικές στην καταπολέμηση των προκαταλήψεων και της μισαλλοδοξίας (29% και 19% αντίστοιχα).

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά τα (περιορισμένα) στοιχεία της συγκεκριμένης έρευνας για τη στέγαση των τρανς ατόμων, διαπιστώνουμε ότι το 75% των ερωτώμενων τρανς ατόμων στην Ελλάδα απάντησε ότι δεν αντιμετωπίζει στεγαστικά προβλήματα και ένα 23% έχει αναγκαστεί να συγκατοικήσει με συγγενείς ή φίλους/ες για κάποιο διάστημα. Για όσα άτομα είχαν δυσκολίες στέγασης προκύπτει ένας μέσος όρος 8,7 μηνών αστεγίας (με τον μέσο όρο για την ΕΕ-28 να είναι 10,9 μήνες) και ως κύρια αιτία αναφέρονται τα οικονομικά προβλήματα/έλλειψη εισοδήματος (61%), η μη αποδοχή από την οικογένεια (40%) και η ανεργία (23%). Η σύγκριση δε με τον γενικό πληθυσμό αποδεικνύεται έτι περαιτέρω αποκαρδιωτική, αφού σύμφωνα με την *Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών: Έτος 2018* (Περίοδος αναφοράς εισοδήματος 2017) της ΕΛΣΤΑΤ,¹⁸ μόνο το 1,7% του γενικού πληθυσμού άνω των 16 ετών δηλώνει ότι έχει βιώσει, χωρίς να το θέλει, δυσκολίες στέγασης, με το 1,3% εξ' αυτών να φιλοξενείται σε συγγενείς και φίλους, το 0,1% να διαμένει σε καταλύματα έκτακτης ανάγκης ή σε προσωρινά

¹⁸ ΕΛΣΤΑΤ, Δελτίο Τύπου 21/06/2019.

Έλλειψη στέγης: η περίπτωση δύο ευάλωτων ομάδων

καταλύματα, το 0,2% σε άλλο ακατάλληλο μέρος (καλύβα, παράγκα κ.ά.) και το 0,04% να διανυκτερεύει στον δρόμο ή σε δημόσιο χώρο.

Γ) Εθνικά στοιχεία

Σε εθνικό επίπεδο, τα διοικητικά και ερευνητικά δεδομένα για τα άτομα αυτά είναι ουσιαδώς ανύπαρκτα. Ωστόσο, σύμφωνα με τις εμπειρικές μαρτυρίες του Σωματείου Υποστήριξης Διεμφυλικών (ΣΥΔ) αναδεικνύονται σημαντικά στοιχεία σχετικά με:

- Αστεγία:

Τα τρανς άτομα, τις περισσότερες φορές, δεν έχουν πρόσβαση σε ενοικιαζόμενα σπίτια λόγω της κατάστασής τους. Ως εκ τούτου, η μόνη εναλλακτική λύση τους είναι να ενοικιάσουν στο όνομα συγγενών ή φίλων με ό,τι συνέπειες και δυσκολίες αυτή η πρακτική μπορεί να επιφέρει. Επιπλέον, ένας σημαντικός αριθμός ηλικιωμένων τρανς ατόμων ζει υπό την απειλή της έξωσης ή σε ακατάλληλη στέγη και απορρίπτεται από τα δημόσια ιδρύματα για ηλικιωμένους/ες. Τη συγκεκριμένη στιγμή, και λόγω της πανδημίας COVID-19, μέσω του Συμβουλίου της Ευρώπης, το ΣΥΔ υλοποιεί πρόγραμμα οικονομικής ενίσχυσης και στέγασης τρανς ανθρώπων άνω των 50 ετών, ενώ στο παρελθόν το Σωματείο έχει φιλοξενήσει περισσότερα από 8 τρανς άτομα (συμπεριλαμβανομένων μεταναστών/στριών) στα γραφεία του. Επιπροσθέτως, το Ίδρυμα Μποδοσάκη υποστηρίζει οικονομικά ένα εξειδικευμένο πρόγραμμα ΤΕΒΑ για περίπου 30 τρανς άτομα που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας από το 2013 και εντεύθεν.

- Απασχόληση:

Περισσότερο από το 50% των τρανς ατόμων είναι άνεργοι λόγω της μεταβατικής τους κατάστασης. Αυτό το ποσοστό είναι υψηλότερο για τις γυναίκες, λόγω της καθιερωμένης πατριαρχίας στην ελληνική κοινωνία αλλά και άλλων στερεοτύπων φύλου. Επιπλέον, η

πλειονότητα των τρανς γυναικών απασχολείται στον τομέα της σεξουαλικής εργασίας ως μόνη λύση για εργασία.¹⁹

- Υγεία:

Τις περισσότερες φορές δεν επιτρέπεται στα τρανς άτομα να έχουν πρόσβαση σε δωμάτιο σε νοσοκομεία, επειδή το προσωπικό «δεν ξέρει» αν είναι άνδρας ή γυναίκα, ενώ οι γιατροί παρουσιάζουν πολύ συχνά μια καταχρηστική συμπεριφορά, που έχει ως αποτέλεσμα οι τρανς να διστάζουν να ζητήσουν βοήθεια από το σύστημα δημόσιας υγείας. Η κατάσταση αποδεικνύεται ακόμη χειρότερη όταν πρόκειται για εξειδικευμένους ψυχολόγους και εξειδικευμένους γιατρούς για φυλομεταβατικές αγωγές και ορμονοθεραπεία. Λόγω της απόλυτης αποξένωσης από το σύστημα κοινωνικής προστασίας, οι τρανς άνθρωποι οδηγούνται σε εκτεταμένη εξαθλίωση, απειλή ή/και στέρηση στέγης και κοινωνική απομόνωση, ενώ υπάρχουν αρκετές καταγραφές για αυτοκτονίες ή απόπειρες αυτοκτονίας. Τις παραπάνω εμπειρικές μαρτυρίες των οργανώσεων για τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι τρανς άνθρωποι στον τομέα της υγείας επιβεβαίωσε εν πολλοίς και πρόσφατη ποιοτική έρευνα (2019) που εκπόνησαν οι Δ. Γιάννου και ο Β. Ιωακειμίδης.²⁰

Το γενικότερο αυτό έλλειμα στοιχείων για τη δημογραφική ομάδα των τρανς στην παρούσα χρονική περίοδο, προσπαθεί να καλύψει το Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών, διεξάγοντας με ίδιους πόρους έρευνα σε εθνικό επίπεδο με την υποστήριξη της *ILGA Europe*.

¹⁹ Στο πλαίσιο αυτό, το ΣΥΔ επ' αφορμής της Παγκόσμιας Ημέρας κατά της βίας των εργαζομένων στο σεξ, στις 17 Δεκέμβρη 2020, ξεκίνησε μια διεθνή καμπάνια για ευαισθητοποίηση του κοινού με την συνεργασία της *ILGA Europe* και τη στήριξη της Διεθνούς Επιτροπής για τα Δικαιώματα των Εργαζομένων στο σεξ. Επί της ουσίας είναι η πρώτη διεθνής καμπάνια που ξεκινάει από την Ελλάδα.

²⁰ Να σημειώσουμε τη μεγάλη σπουδαιότητα της συγκεκριμένης μελέτης (*Neither invisible nor abnormal! Exploring the invisibility and pathologisation of LGBT people in the Greek National Health System*), αφού είναι η πρώτη ερευνητική προσπάθεια, σε εθνικό επίπεδο, που εστιάζει στον συγκεκριμένο δημογραφικό πληθυσμό (ΛΟΑΤΚΙ).

5. Προτάσεις σχετικά με τη χάραξη πολιτικής για αστέγους με ψυχικά νοσήματα και τρανς

Είναι αλήθεια ότι ο διάλογος σχετικά με προτάσεις πολιτικής για ιδιαιζόντως ευάλωτους άστεγους έχει ξεκινήσει στη δημόσια σφαίρα. Με βάση τα στοιχεία της Κοινωνίας των Πολιτών, ερευνητών και άλλων εργαζόμενων στο πεδίο, οι επείγουσες κατηγορίες σύμφωνα με την τυπολογία του ETHOS, που χρήζουν παρέμβασης για τις δύο αυτές ομάδες, εντοπίζονται ως εξής:

- ✓ Κατηγορία «χωρίς στέγη»: είτε μιλάμε για άτομα που κοιμούνται στον δρόμο είτε για εκείνους που βρίσκονται σε επείγουσα στέγαση.
- ✓ Κατηγορία «ανασφαλής» στέγαση, ειδικά η κατάσταση στην οποία οι άνθρωποι ζουν υπό την απειλή της έξωσης.
- ✓ Κατηγορία «ανεπαρκής» στέγαση, για τα άτομα που ζουν σε ακατάλληλη οικία.

5.1 Προτάσεις για άστεγους ανθρώπους με ψυχικά νοσήματα

Το *Ελληνικό Δίκτυο για το Δικαίωμα στη Στέγαση* πιστεύει ότι το ζήτημα πρέπει να αντιμετωπιστεί δυναμικά σε πολιτικό επίπεδο, και να μετακινηθεί από μοντέλα έκτακτης ανάγκης σε μοντέλα πρόληψης και πρωτοβάθμιας παρέμβασης. Σε αυτό το πλαίσιο, το Δίκτυο προτείνει:

- *Οριστικοποίηση και Εφαρμογή του Εθνικού Επιχειρησιακού Σχεδίου και της σχετικής νομοθεσίας, σχεδιάζοντας και υλοποιώντας συνεπείς και ολοκληρωμένες πολιτικές που οδηγούν σε μια συνέχεια υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένης της πρόληψης, της πρωτοβάθμιας παρέμβασης και της αποκατάστασης, με βάση την ιδέα της στέγασης με αξιοπρέπεια για όλους τους ανθρώπους.*
- *Πρόνοια ώστε οι άστεγοι με προβλήματα ψυχικής υγείας, ως μια από τις πιο ευάλωτες και αποκλεισμένες ομάδες μεταξύ των αστέγων, να συμπεριλαμβάνονται στον*

σχεδιασμό και την εφαρμογή των πολιτικών και των επιχειρησιακών σχεδίων, με τρόπο τέτοιο ώστε να καλύπτονται συγκεκριμένες ανάγκες τους.

- Δεδομένου ότι ο συγκεκριμένος πληθυσμός χρειάζεται εξειδικευμένες υπηρεσίες υποστήριξης, ταυτόχρονα δε πολλαπλές και πολύπλοκες, απαιτείται ολοκληρωμένη προσέγγιση και συνέχεια υπηρεσιών. Και πρώτα από όλα απαιτείται, ένας καλύτερος συντονισμός μεταξύ του Υπουργείου Υγείας και του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων.*
- Οι πολιτικές και οι υπηρεσίες για άστεγους με προβλήματα ψυχικής υγείας πρέπει να αποτελούν μέρος μιας ολοκληρωμένης πολιτικής για τους άστεγους, συμπεριλαμβανομένης της κοινωνικής στέγασης.*

Επιπλέον, οι ερευνητές στην Ελλάδα προκρίνουν στο σύνολό τους σχεδόν το μοντέλο «Προτεραιότητα στη Στέγαση» (Housing First) ως προς την αποτελεσματικότητα, και η αλήθεια είναι ότι αποτελεί τη σύγχρονη προσέγγιση που υιοθετείται πλέον τόσο διεθνώς όσο και από την Ε.Ε. στον σχεδιασμό των πολιτικών πρόληψης και αντιμετώπισης της έλλειψης στέγης και των προβλημάτων του πληθυσμού των αστέγων με ψυχικά νοσήματα.²¹ Για παράδειγμα, η ψυχολόγος κα Παναγιώτα Φιτσίου και ο Δρ. Νίκος Κουραχάνης, σε δημοσιευμένη τους μελέτη (2019) για την έλλειψη στέγης αυτής της ομάδας, τονίζουν ότι: *«το πρόβλημα είναι ότι οι μεν υπηρεσίες αστέγων τους αποκλείουν υποστηρίζοντας ότι ανήκουν στο σύστημα ψυχικής υγείας ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις το σύστημα ψυχικής υγείας δεν τους συμπεριλαμβάνει στις υπηρεσίες του, είτε υποστηρίζοντας ότι «ανήκουν» στο σύστημα πρόνοιας είτε επειδή δεν διατίθενται εξειδικευμένες υπηρεσίες για αυτούς (ειδικά για εκείνους τους ανθρώπους που έχουν σύνθετες ανάγκες, δηλαδή διπλή διάγνωση) είτε λόγω ανεπαρκών υποδομών για να τους συμπεριλάβουν. Αυτό είναι ένα ψευδοδίλημμα! Οι άνθρωποι «ανήκουν» στο σύστημα κοινωνικής προστασίας και είναι*

²¹ Η έρευνα των Sadowski et al. (2009) έδειξε ότι οι χρόνιοι άστεγοι και με χρόνια προβλήματα υγείας που δέχθηκαν υπηρεσίες του προγράμματος «Προτεραιότητα στη Στέγαση» σε σύγκριση με αυτούς που αντιμετωπίστηκαν με το μοντέλο της κλιμακωτής μετάβασης είχαν 29% λιγότερες εισαγωγές για νοσηλεία, 29% λιγότερες ημέρες παραμονής σε νοσοκομεία και 24% λιγότερες εισαγωγές σε τμήματα επειγόντων περιστατικών.

ευθύνη των συστημάτων να παρέχουν ολοκληρωμένες υπηρεσίες για σύνθετες καταστάσεις». Οι δύο ερευνητές πιστεύουν, επίσης, ότι μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε αυτό το μοντέλο στην Ελλάδα, με βάση τις γνώσεις που έχουμε ήδη από τις Κινητές Μονάδες Ψυχικής Υγείας για απομακρυσμένες περιοχές, επεκτείνοντάς το στις αστικές περιοχές, για τις ανάγκες υποστήριξης αυτής της ομάδας. Τονίζουν βέβαια ότι πρέπει να επιτευχθούν προσαρμογές για την προσέγγιση αυτής της ομάδας στόχου. Επιπλέον, καθώς ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα για τους άστεγους με προβλήματα ψυχικής υγείας είναι η επανένταξη στην εργασία, η πρότασή τους είναι ότι το μοντέλο των Κοινωνικών Συνεταιρισμών Περιορισμένης Ευθύνης (το οποίο είναι το κύριο μέσο σήμερα για την ένταξη ατόμων με προβλήματα ψυχικής υγείας στην αγορά εργασίας) και μπορεί να προσαρμοστεί περαιτέρω ώστε να δώσει σοβαρή διέξοδο και στους ίδιους τους άστεγους και στην πολιτεία.

5.2 Προτάσεις για τρανς άστεγους

Λόγω του γεγονότος ότι οι τρανς άνθρωποι αντιμετωπίζουν - σε υψηλότερα ποσοστά - διακρίσεις, παρενόχληση και παραβιάσεις, η ΛΟΑΤΚΙ κοινότητα (*Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών -ΣΥΔ, Οικογένειες Ουράνιο Τόξο, Πολύχρωμο Σχολείο, Proud Seniors, κ.ά.*) πιστεύει ότι η διαμόρφωση μιας βιώσιμης πολιτικής για τη στέγαση απαιτεί ορισμένα προπαρασκευαστικά βήματα που θα αυξήσουν την ορατότητα και θα προωθήσουν ίσα κοινωνικά δικαιώματα για αυτήν την ευάλωτη ομάδα. Σε αυτό το πλαίσιο, προτείνουν τα πολιτικά κόμματα και οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής να υιοθετήσουν και να ενθαρρύνουν κατάλληλες πολιτικές στους τομείς της εκπαίδευσης, της απασχόλησης, της υγείας και της κοινωνικής προστασίας, όπως:

- βελτιώσεις του νομοθετικού πλαισίου στο πεδίο καταπολέμησης του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας,²²

²² Σύμφωνα με τις καταγραφές του *Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής βίας*, τα ποσοστά ρατσιστικών περιστατικών και διακρίσεων εναντίον τρανς ατόμων, παραμένουν υψηλά, και αναλογούν περίπου στο 20% των συνολικών καταγεγραμμένων περιστατικών. Πρόσφατα, δε, τον Νοέμβρη 2020, ανάμεσα στα υπόλοιπα καταγεγραμμένα κρούσματα, καταγράφηκε βίαιη επίθεση κατά τρανς γυναίκας με

- συνεχιζόμενες εκστρατείες που ενημερώνουν τον γενικό πληθυσμό²³ για την τρανς κατάσταση π.χ. τη διαφορά μεταξύ του εκ γεννήσεως φύλου (βιολογικού) και της ταυτότητας φύλου,
- εκπαίδευση και κατάρτιση προσωπικού στο σύστημα υγείας σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα trans (και intersex) σύμφωνα με τις αρχές και τα ψηφίσματα των διεθνών οργανισμών,
- εκπαίδευση και κατάρτιση προσωπικού στον εκπαιδευτικό τομέα σχετικά με τους τρανσέξουαλ ενεργοποιώντας θεματικές ενότητες με ΛΟΑΤΚΙ θεματολογία,
- ενθάρρυνση και προώθηση της απασχόλησής τους στον δημόσιο τομέα (με ποσόστωση),
- αποποινικοποίηση της σεξουαλικής εργασίας.²⁴

Σύμφωνα με το *Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών*, υπάρχει επείγουσα ανάγκη για τροποποίηση και του Νόμου 4443/2016 (νομοθεσία για την ίση μεταχείριση). Αν και αυτός ο νόμος περιλαμβάνει επαρκείς διατάξεις για την ταυτότητα του φύλου που αφορούν την εργασία και την απασχόληση, τους/τις αποκλείει από την υγεία, την εκπαίδευση και τη στέγαση. Αυτό επιτρέπει (μεταξύ άλλων) στους ιδιοκτήτες να μην νοικιάζουν σε τρανς άτομα και συνεπώς να κάνουν αθέμιτες διακρίσεις στη στέγαση, χωρίς νομικές συνέπειες. Το Σωματείο τονίζει ότι εκτός από τις νομικές συνέπειες, οι νόμοι

μαχαίρι που είχε ως αποτέλεσμα τη νοσηλεία της με τραύματα στον πνεύμονα, ενώ το περιστατικό διερευνά το *Τμήμα Ρατσιστικής Βίας* της Θεσσαλονίκης.

²³ Για παράδειγμα, κρίνεται ως σημαντική η ανακοινωθείσα πρόθεση της κυβέρνησης να εντάξει στον τρίτο πυλώνα του Σχεδίου Ανάκαμψης των 32 δις € που εστιάζει στην απασχόληση και την κοινωνική συνοχή, ένα εκτεταμένο πρόγραμμα κατάρτισης που στοχεύει στην καταπολέμηση των διακρίσεων με βάση το φύλο, τον σεξουαλικό προσανατολισμό, την αναπηρία, την ηλικία ή άλλα χαρακτηριστικά των εργαζομένων. Σύμφωνα με τις κυβερνητικές ανακοινώσεις το πρόγραμμα αυτό θα αφορά τόσο τον δημόσιο όσο και τον ιδιωτικό τομέα και θα περιλαμβάνει τη δημιουργία εκπαιδευτικού υλικού, ηλεκτρονικής πλατφόρμας αλλά και διαδικασία πιστοποίησης για τους συμμετέχοντες.

²⁴ Για αναθεώρηση του Νόμου 2734/99 «περί εκδιδομένων με αμοιβή προσώπων» ζητώντας η σεξουαλική εργασία να διέπεται με τους ίδιους ακριβώς κανόνες και νομοθεσία όπως όλες οι εργασίες, για την προστασία των δικαιωμάτων των ανθρώπων που ασκούν εργασία στο σεξ, αλλά και την εξάλειψη του στίγματος και την προστασία των προσώπων αυτών από τις διακρίσεις και την πλήρη κατοχύρωση εργασιακών δικαιωμάτων. ΔΤ 19/11/2020: «Διεθνής Ημέρα Τρανς Μνήμης 2020: Η πολιτεία να αναλάβει πρωτοβουλίες για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων». Ακριβώς λόγω του ελλειμματικού πλαισίου του συγκεκριμένου νόμου οι εργαζόμενες/οι στο σεξ δεν χαίρουν των προνοιών υπέρ εργαζομένων κατά την πανδημία.

Έλλειψη στέγης: η περίπτωση δύο ευάλωτων ομάδων

υπάρχουν, πάνω απ' όλα, για να λειτουργούν εκπαιδευτικά. Πέραν τούτου, και αυτό είναι ενδιαφέρον εδώ, η trans ταυτότητα επίσης δεν περιλαμβάνεται στις πολιτικές κοινωνικής προστασίας και παροχών για ευάλωτους (ακόμη και τώρα εν μέσω πανδημίας²⁵).

Τέλος, σύμφωνα με την άποψή τους, ένα άλλο σοβαρό πρόβλημα είναι ότι τα σχέδια δράσης της δημόσιας διοίκησης και των κοινωνικών υπηρεσιών για ευάλωτους πληθυσμούς που ζουν σε ακραία φτώχεια και/ή είναι άστεγοι δεν περιλαμβάνουν διατάξεις για την ταυτότητα του φύλου. Είναι επομένως απαραίτητο τα Υπουργεία στο σύνολό τους, καθώς και η Τοπική Αυτοδιοίκηση, να συμπεριλάβουν σε τέτοια σχέδια δράσης τους τρανς ανθρώπους, πολύ περισσότερο που το Σωματείο θα συμμετείχε, μεταξύ άλλων, σε διάλογο με τις ενώσεις ιδιοκτητών ακινήτων και αναμένει από το κράτος να είναι ενεργός μεσολαβητής σε μια τέτοια διαδικασία.

6. Συμπεράσματα

Κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα βιώσαμε το φαινόμενο του ντόμινο ως εξής:

²⁵ Αξίζει όμως να αναφερθούν: α) η πρωτοβουλία του ΓΓ Κοινωνικής Αλληλεγγύης, κ. Γ. Σταμάτη, για αποστολή υγειονομικού προστατευτικού υλικού κατά το πρώτο lockdown (Μάρτιος 2020), καθώς και β) του Υφυπουργού Προστασίας του Πολίτη, κ. Ε. Οικονόμου, που σε συνεργασία με τον Αρχηγό της Αστυνομίας, έστειλαν κατεπείγουσα επιστολή σε όλα τα αστυνομικά τμήματα της χώρας ζητώντας διακριτικότητα κατά τον έλεγχο εγγράφων μετακινήσεων των τρανς ατόμων.

Η Κοινωνία των Πολιτών κατάφερε να αναδείξει ότι το πραγματικό κόστος στις ανθρώπινες ζωές από την έλλειψη δικτύου ασφαλείας για τις περιθωριοποιημένες ομάδες είναι εξαιρετικά υψηλό.

Κατά συνέπεια, η ελληνική κοινή γνώμη σταμάτησε να θεωρεί την προστασία τέτοιων ομάδων ως ευθύνη μόνο της ΚτΠ και έστρεψε τη προσοχή της στα δημοσιοποιημένα προγράμματα για τις διάφορες ευάλωτες ομάδες κάθε ενός πολιτικού κόμματος.

Υπό αυτήν τη νέα αντίληψη, η πολιτική ηγεσία νομοθετεί μαζικά κατά τη διάρκεια των ετών της οικονομικής κρίσης, προκειμένου να παρέχει στη δημόσια διοίκηση όλα τα κατάλληλα «εργαλεία».

Η διοίκηση ανοίγει τους ορίζοντές της, αποτινάσσοντας σε μεγάλο βαθμό τις γραφειοκρατικές αγκυλώσεις, καινοτομώντας στην επεξεργασία των όποιων δεδομένων και συνεργάζεται στενότερα με την επιστημονική κοινότητα και τις ΜΚΟ προκειμένου να επιταχυνθεί η εφαρμογή των μέτρων.

Η έρευνα και η μελέτη τέτοιων κοινωνικών θεμάτων οδηγεί αναπόφευκτα τη συζήτηση και σε ταυτοτικές πολιτικές.²⁶ Αυτό ισχύει πολύ περισσότερο στην Ελλάδα που

²⁶ Ο όρος πολιτικές ταυτότητας (identity politics) σηματοδοτεί μια πολύμορφη και πολυδιάστατη βεντάλια πολιτικών στόχων και σχεδιασμών, οι οποίοι αντιπροσωπεύουν αυτά τα κινήματα και τις κοινωνικές ταυτότητες που συμμετέχουν σε αυτά για να διεκδικήσουν το δικαίωμά τους στην ελευθερία λόγου και στον αυτο-προσδιορισμό και είναι στενά συνδεδεμένες με την ιδέα ότι κάποιες κοινωνικές ταυτότητες είναι αντικείμενο καταπίεσης και περιθωριοποίησης, με αποτέλεσμα να λειτουργούν ως στερεότυπα ή αρνητικά ορόσημα (π.χ. ο πολιτισμένος λευκός έναντι του βάρβαρου μαύρου ή γηγενή, το κυρίαρχο φύλο—άρρεν—έναντι του αδύναμου φύλου—θήλυ και άλλα). Ο όρος χρησιμοποιείται και μειωτικά για να περιγράψει μια στεγνή και συχνά στείρα ομαδική αλληλεγγύη, που βασίζεται σε συγκεκριμένα κοινά χαρακτηριστικά προκειμένου να αντικρούσει την καταδυνάστευση και καταπίεση από διάφορες ηγεμονίες κινδυνεύοντας έτσι να αποκλείσει τη συνεργασία με άλλες πολιτισμικές και πολιτικές ομάδες με το να καταφεύγει σε πολιτικές απομόνωσης (separatism). Μίνα Καραβαντά, στο Φυλοπαίδια e-λεξικό, Κατηγορία Λήμματα, ΕΚΠΑ.

το χάσμα μεταξύ δίπολων είναι επίσης σημαντικό, π.χ. το γεωγραφικό (κέντρο - περιφέρεια), το διαγενεακό (νεότεροι - μεγαλύτεροι), το εκπαιδευτικό (απόφοιτοι - εγκατάλειψη σχολείου), το φύλο (άντρες - γυναίκες), η ταυτότητα φύλου (trans - cis), το εθνοτικό (γηγενείς - μετανάστες), η κρατική προστασία (ασφαλισμένοι - ανασφάλιστοι) και ούτω καθεξής. Το πολυεπίπεδο αυτών των διπόλων πρέπει εξίσου να αναλυθεί/διερευνηθεί περαιτέρω καθώς μπορεί να είναι μια ακόμη αξιόπιστη οδός για την παροχή επαρκών απαντήσεων.

Όπως ήδη γνωρίζουμε, οι όποιες ανεπάρκειες της εθνικής στεγαστικής πολιτικής για δεκαετίες αντικατοπτρίστηκε με τον χειρότερο τρόπο στις συνθήκες διαβίωσης των προσφύγων, αλλά όχι μόνο. Ορισμένες χρόνιες νομικές αδυναμίες, καθώς και η απουσία θεσμικής ευελιξίας για αποτελεσματική και εξειδικευμένη παρέμβαση στην επίλυση άμεσων προβλημάτων, οδήγησε σε μη προστασία των επειγόντων στεγαστικών αναγκών για όλες τις ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες της χώρας. Οι κύριες κατηγορίες αστέγων για τις δύο ξεχωριστές ομάδες που εστίασαμε εντοπίζονται κυρίως ως:

- «χωρίς στέγη», είτε μιλάμε για διαμένοντες στον δρόμο είτε για εκείνους/ες που βρίσκονται σε επείγουσα στέγαση (π.χ. ξενώνες ύπνου),
- «ανασφαλή» στέγαση, με κυρίαρχη υποκατηγορία τους/τις διαβιούντες υπό την απειλή της έξωσης και
- «ανεπαρκή» στέγαση (σε εγκαταλελειμμένα ή άλλα ανεπαρκή κτίρια).

Ως κατακλείδα, μπορούμε με σχετική ασφάλεια να ισχυριστούμε ότι η υπονόμηση του κράτους δικαίου στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής, όλα τα χρόνια πριν από την οικονομική κρίση, αποδείχθηκε ότι συνέβαλε εξίσου στην «εθνική μας ταπείνωση». Από την άλλη, η δημιουργία μιας αποτελεσματικής κοινωνικής πολιτικής που θα βασίζεται στη διαφάνεια, τον σεβασμό των κοινωνικών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τη λογοδοσία θα καταστεί μια διαδικασία χρονοβόρα, κυρίως επειδή οι ανθρώπινες ζωές δεν ρυθμίζονται αυτόματα. Είναι επίσης πιθανό να παραμείνει μια ατελής διαδικασία καθώς απαιτούνται νέες, επώδυνες προσεγγίσεις για θεμελιώδεις αρχές όπως η αξιοπρέπεια στην

Έλλειψη στέγης: η περίπτωση δύο ευάλωτων ομάδων

εργασία και η αξιοπρέπεια στη στέγαση. Ωστόσο, η διαδικασία πρόληψης και φροντίδας εξαιρετικά ευάλωτων ομάδων χρήζει επικαιροποιημένων δεδομένων, πολυπαραγοντικών δεικτών και εκτενών ερευνών/μελετών. Απαιτείται εγρήγορση (πολύ περισσότερο τώρα, και λόγω των νέων συνθηκών που επιβάλλουν οι πανδημίες), τόσο σε διοικητικό όσο και σε επιστημονικό επίπεδο, ταυτόχρονα με τη λήψη στοχευμένων και εξειδικευμένων μέτρων και πρωτοβουλιών ανά ομάδα αστέγων.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ασημόπουλος, Χ. (2012). Οικονομική κρίση, ψυχική υγεία και κοινωνική εργασία. *Κοινωνική Εργασία*, 107, 167-180.

Βουλή των Ελλήνων, Συζητήσεις της ολομέλειας επί των ετήσιων προϋπολογισμών. <https://www.hellenicparliament.gr/>

Γιάννου, Δ. & Ιωακειμίδης, Β. (2019). Neither invisible nor abnormal! Exploring the invisibility and pathologisation of LGBT people in the Greek National Health System. *Critical Social Policy*, 00(0), 1-19.

Γιατρά, Δ. (2016). Το φαινόμενο των αστέγων στην Πάτρα – Προκλήσεις καθημερινότητας και προοπτικές επανένταξης σε κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον κρίσης. Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Διοίκηση Υπηρεσιών Υγείας και Διαχείριση Κρίσεων», Σχολή Επιστημών Ανθρώπινης Κίνησης και Ποιότητας Ζωής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Σπάρτη.

<https://amitos.library.uop.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/3410/%CE%93%CE%B9%CE%B1%CF%84%CF%81%CE%AC%20%CE%94%CE%B9%CE%B1%CE%BC%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BD%CE%B1%20%CE%9C.%CE%94.%CE%95..pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Δημουλάς, Κ., Αράπογλου, Β., Γκούνης, Κ., Ρίτσαρντσον, Κ. & Καρλαγάνης, Π. (2018). Πιλοτική καταγραφή αστέγων στους Δήμους Αθηναίων, Θεσσαλονίκης, Πειραιώς, Ηρακλείου, Ιωαννίνων, Ν.Ιωνίας και Τρικκαίων. Παραδοτέο Π3.2 – Τεύχος αναφοράς πιλοτικής καταγραφής. Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής βίας (2020). Ετήσια Έκθεση 2019. <http://rvrn.org/wp-content/uploads/2020/06/ETHSIA-EKTHESH-2019-GREEK.pdf>

ΕΛΣΤΑΤ, (2019). Press Release: Material deprivation and living conditions - Survey on Income and Living Conditions (SILC) (Income reference period: 2018). https://www.statistics.gr/en/statistics?p_p_id=documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4lN&p_p_lifecycle=2&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_cacheability=cacheLevelPage&p_p_col_id=column-

[2&p_p_col_count=4&p_p_col_pos=1& documents WAR publicationsportlet INSTANCE qDQ8fBKKo4IN javax.faces.resource=document& documents WAR publicationsportlet INST ANCE qDQ8fBKKo4IN ln=downloadResources& documents WAR publicationsportlet INST ANCE qDQ8fBKKo4IN documentID=422035& documents WAR publicationsportlet INST ANCE qDQ8fBKKo4IN locale=en.](https://www.statistics.gr/documents/20181/b821d307-df98-1858-1cc8-022093eab615)

ΕΛΣΤΑΤ, (2019). Δελτίο Τύπου: Δείκτες ευημερίας και δυσκολίες στέγασης - Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών: Έτος 2018 (Περίοδος αναφοράς εισοδήματος 2017). <https://www.statistics.gr/documents/20181/b821d307-df98-1858-1cc8-022093eab615>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2020). Αντιμετώπιση των ποσοστών αστεγίας στην ΕΕ, Ψήφισμα 24 Νοεμβρίου 2020. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0314_EL.html

Καμινιώτη, Ο. (2018). Κεφάλαιο 2: Η μέτρηση του κοινωνικού αποκλεισμού. Στο: Καμινιώτη (επιμ.), Κοινωνικές Ανισότητες, Κοινωνικά Δικαιώματα και Κοινωνική Πολιτική. Σειρά Κοινωνική Πολιτική, 1. Αθήνα: Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας και Ανθρώπινου Δυναμικού.

Καραμιχάλη, Γ. (2019). Άστεγοι με Προβλήματα Ψυχικής Υγείας και Κοινωνική Πολιτική στην Ελλάδα. Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική», Τμήμα Κοινωνικής & Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Κόρινθος.

Κουραχάνης, Ν. & Φιτσιου, Π. (2019). Κεφάλαιο 8: Πολιτικές Στέγασης Αστεγών με Ψυχικά Νοσήματα. Στο: Κουραχάνης (επιμ.), Κατοικία και Κοινωνία, Προβλήματα, Πολιτικές και Κινήματα. Σειρά: Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνικό Κράτος. Αθήνα: εκδ. Διώνικος.

Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ - FRA (2014). EU LGBT survey / European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey - Main results. Publications Office of the European Union, Λουξεμβούργο. <https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-eu-lgbt-survey-main-results tk3113640enc 1.pdf>

Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ - FRA, (2020). Δελτίο Τύπου: Η ελπίδα ή ο φόβος είναι το κυρίαρχο συναίσθημα των ΛΟΑΤΙ ατόμων της Ευρώπης; Βιέννη/ Βρυξέλλες, 14 Μαΐου 2020. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/pr-2020-lgbti-survey_el.pdf

Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ - FRA, (2020). A long way to go for LGBTI equality. Publications Office of the European Union, Luxembourg. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-lgbti-equality-1_en.pdf

Πανελλήνιος Ομοσπονδία Ιδιοκτητών Ακινήτων, (2012). Δελτίο Τύπου για την έρευνα της Kara Research σχετικά με την αγορά ακινήτων που παρουσιάστηκε στο 29^ο συνέδριο της

ΠΟΜΙΔΑ, 28-01-2012. <http://www.pomida.gr/epikairotita/deltypou/kapa-research2012.htm>

Σκαπινάκης, Π. (2011). Επιδημιολογία Ψυχικών διαταραχών στην Ελλάδα - 1η Πανελλήνια Έρευνα Ψυχικής Υγείας. 21ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχιατρικής, 5-8 Μαΐου 2011, Αθήνα.

Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών - ΣΥΔ (2020). Δελτίο Τύπου: «Διεθνής Ημέρα Τρανς Μνήμης 2020: Η πολιτεία να αναλάβει πρωτοβουλίες για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων», 19/11/2020. <http://www.transgender-association.gr/>

Φιτσίου, Π. (2015). Cause and effect: Mental Health Budget cuts and the impact on homelessness. Εταιρία Κοινωνικής Ψυχιατρικής & Ψυχικής Υγείας, Policy Conference – FEANSTA, June 2015, France.

Χαϊκάλης – Πετρίτσης, Β., & Μπασκόζου Κ. (2019). The Horizon of Homelessness in Greece: A Vertical Matter. Extending InGRID integrated datasets and tools on vulnerable groups with employment conditions data, 28-29 Μαρτίου 2019, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.

Χονδράκη, Π. (2012). Επιδημιολογική Μελέτη της Ψυχοπαθολογίας σε δείγμα αστέγων στο Δήμο Αθηναίων. Διδακτορική Διατριβή, ΕΚΠΑ, Αθήνα.

Chamberlain, C. & Johnson, G. (2011). Pathways into Adult Homelessness. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 49(1), 60-77.

European Federation of National Organisations Working with the Homeless – FEANTSA. <https://www.feantsa.org/en/about-us/what-is-feantsa>

Fazel, S., Khosla, V., Doll, H. & Geddes, J. (2009). The prevalence of mental disorders among the homeless in Western countries: systematic review and meta-regression analysis. *PLoS Medicine*, 5(12):e225, DOI: 10.1371/journal.pmed.0050225.

Gelberg, L., Linn, L. & Leake, B. (1988). Mental health, alcohol and drug use, and criminal history among homeless adults. *Am J Psychiatry*, 145, 191–196.

Koegel, P., Burnam, M. & Farr R. (1988). The prevalence of specific psychiatric disorders among homeless individuals in the inner city of Los Angeles. *Arch Gen Psychiatry*, 45, 1085–1092.

Mago, V., Morden, H., Fritz, C., Wu, T., Namazi, S., Geranmayeh, P., Chattopadhyay, R. & Dabbaghian, V. (2013). Analyzing the impact of social factors on homelessness: a Fuzzy Cognitive Map approach. *BMC Medical Informatics and Decision Making*, 13(94).

Sadowski, L., Kee, R., VanderWeele, T. & Buchanan, D. (2009). Effect of a Housing and Case Management Program on Emergency Department Visits and Hospitalizations among Chronically Ill Homeless Adults - A Randomized Trial. *JAMA*, Vol 301, No. 17 (reprinted), 1771-1778.

Έλλειψη στέγης: η περίπτωση δύο ευάλωτων ομάδων

Shain, B. & Committee on Adolescence (2016). Suicide and Suicide Attempts in Adolescents. *Official Journal of the American Academy of Pediatrics*, 138 (1) e20161420; DOI: <https://doi.org/10.1542/peds.2016-1420>.

Toomey, R., Syvertsen, A. & Shramko, M. (2018). Transgender Adolescent Suicide Behavior. *Official Journal of the American Academy of Pediatrics*, 142(4) e20174218; DOI: <https://doi.org/10.1542/peds.2017-4218>

Δημοσιεύματα

Καρατζίου, Δ. (2011). Κοινωνία σε ανθρωπιστική Κρίση. Ελευθεροτυπία της Κυριακής, 24 Ιουλίου 2011.

www.enikos.gr. Έρευνα - Έλληνες το 62% των αστέγων στην Αθήνα, 31 Μαΐου 2016. <https://www.enikos.gr/society/391783/erevna-ellines-to-62-ton-astegon-stin-athina>

www.huffingtonpost.gr. Το Blog, Παγκόσμια Ημέρα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων: Οι «αόρατοι» άστεγοι, υπάρχουν και είναι πολλοί, 10-12-2018. https://www.huffingtonpost.gr/entry/paykosmia-emera-anthropinon-dikaiomaton-oi-aoratoi-asteyoi-eparchoen-kai-einai-polloi_gr_5c0a72f4e4b0b6cdaf5e594d

www.hrc.org. New Study Reveals Shocking Rates of Attempted Suicide Among Trans Adolescents, 12 Σεπτέμβρη 2018. <https://www.hrc.org/blog/new-study-reveals-shocking-rates-of-attempted-suicide-among-trans-adolescenc>

www.hrc.org. New Study Reveals Shocking Rates of Attempted Suicide Among Trans Adolescents, 12 Σεπτέμβρη 2018. <https://www.hrc.org/blog/new-study-reveals-shocking-rates-of-attempted-suicide-among-trans-adolescenc>

<http://www.fylopedia.uoa.gr>. Φύλο και πολιτικές ταυτότητας. Μίνα Καραβαντά, στο Φυλοπαίδεια e-λεξικό, Κατηγορία Λήμματα, ΕΚΠΑ. http://www.fylopedia.uoa.gr/index.php/%CE%A6%CF%8D%CE%BB%CE%BF_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82_%CF%84%CE%B1%CF%85%CF%84%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1%CF%82

www.greekreporter.com. Cases of Mental Illness in Greece Have Increased, 26 Οκτωβρίου 2014. <https://greece.greekreporter.com/2014/10/26/cases-of-mental-illness-in-greece-have-increased/>

www.iefimerida.gr. Με χρέη στη ΔΕΗ 2,3 εκατ. συνδέσεις ρεύματος -Ένα στα τρία τιμολόγια, 26 Σεπτεμβρίου 2018. <https://www.iefimerida.gr/news/446854/me-hrei-sti-dei-23-ekat-syndeseis-reymatos-ena-sta-tria-timologia>

Έλλειψη στέγης: η περίπτωση δύο ευάλωτων ομάδων

www.insider.gr. Πατέλης: Τα 5 έργα που δείχνουν το εύρος του Σχεδίου Ανάκαμψης των 32 δισ. ευρώ, 09-12-2020. https://www.insider.gr/eidiseis/oikonomia/151010/patelis-ta-5-erga-poy-deihnoyn-eyros-toy-shedioy-anakampsis-ton-32-dis?fbclid=IwAR01msCnJTz_hPiBxNff5mqn1a1sL3K8ZssEwFgITwuMLeou1DRxd3IuJaA

<https://t-zine.gr>. Έρευνα για τους τρανς ανθρώπους, δεικνύει υψηλά επίπεδα ανεργίας και φτώχειας, 12 Απριλίου 2017. <https://t-zine.gr/erevna-gia-tous-trans-anthropous-diknyi-ypsila-epipeda-anergias-ke-ftochias/>

<https://t-zine.gr>. Θετική ανταπόκριση του Υφυπουργού Προστασίας του Πολίτη, ώστε οι αστυνομικές αρχές να δείξουν προσοχή στους ελέγχους λόγω περιοριστικών μέτρων στα τρανς πρόσωπα, 3 Απριλίου 2020. <https://t-zine.gr/deltio-typoy-thetiki-antapokrisi-toy/>

<https://transequality.org>. Annual & Financial Reports.